

bilimname 48, 2022/2, 389-428
Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi: 21.06.2022, Kabul Tarihi: 12.08.2022, Yayın Tarihi: 31.10.2022
doi: 10.28949/bilimname.1133873

HADİSTE MÜPHEM TEVSİK: 'İTHAM ETMEDİĞİM KİŞİ' İFADESİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Taha ÇELİK^a

Mustafa Yasin AKBAŞ^b

Öz

Hadis tarihinde isnadın ortaya çıkışını takiben cerh ve ta'dil faaliyetleri başlamış ve metinleri sonraki nesillere taşıyan râvilerin rivayete ehil olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. İsmi zikredilmesine rağmen hakkında malumat bulunmayan meçhul şahısların rivayetlerine şüpheyile yaklaşmış, şahsiyeti tanınsa bile meslekten hadisçiliğine muttali' olunamayan râviler hakkında muhtelif görüşler serdedilmiştir. Rivayet döneminde, söz konusu hassasiyeti umûma teşmil etmek mümkün olsa da klasik hadis kaynaklarında bazı râvilerden "bir sika" yahut 'itham etmediğim kişi' gibi ta'dil izlenimi veren ifadelerle bahsedildiği görülmektedir. İsnadın özellikle ilk üç tabakasında daha sık görülen bu kullanımların nasıl değerlendirilmesi gerektiği ihtilafıdır. Âlimlerden bir kısmı muteber râvi naklederse "sikanın tevsiki" anlamına gelen bu ifadelerin cehâletin giderilememesi sebebiyle kabul edilemeyeceğini söylerken bazı âlimler tenkidine güvenilen râvinin bu kullanımlarının makbul olabileceğini belirtmişlerdir. Makalede söz konusu müphem kullanımlardan 'itham etmediğim kişi' ibaresi üzerinde durulmuş; mahiyeti, âlimlerde yaptığı çağrışımlar ve neticeleri itibariyle tarihsel süreçte kullanımı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu lafızla nakilde bulunan âlimlerin müphem bıraktıkları râvilerin kimliği, cerh-tadil durumları, açıkça zikredilmeme sebepleri araştırılmış, kaynaklardaki bilgiler ile rivayetlerin nakledildiği tarikler dikkate alınarak, rivayetlerin sıhhat durumu ve bu ibare ile nakledilmesinin doğurduğu sonuçlar ortaya konulmuştur. Netice olarak *itham etmediğim kişi* kullanımına ilişkin mutlak kabul yahut reddetme söz edilemeyeceği, bu lafzı kullanan her râvi hakkında müstakil değerlendirmeler yapılması gerektiği, kimi zaman tayini mümkün olsa da eskeriyetle müphem bırakılan râvinin tespit edilemediği ayrıca hem zayıf hem de sika râviler için bu lafzın kullanılabilirdiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Cerh-ta'dil, Müphem, Sika, İtham etmediğim kişi.

^a Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, celik.taha@hotmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, yakbas@gmail.com

AMBIGUOUS AUTHORIZATION IN HADITH: EVALUATIONS ABOUT THE EXPRESSION 'THE PERSON I DON'T ACCUSE'

Following the emergence of chain in the history of hadith, criticism and approval activities started and it was tried to determine whether the narrators who carried the texts to the next generations were qualified for the narration. Although their names are mentioned, the narrations of unknown persons about whom there is no information were approached with suspicion, and different opinions were expressed about the narrators whose proficiency in the science of hadith is unknown, even if their personality is known. Although it is possible to extend the said sensitivity to the general public in the period of narration, it is seen that some narrators in classical hadith sources are mentioned with expressions such as "a trustworthy" or "the person I do not accuse" that gives the impression of approval. It is controversial how these usages, which are more common especially in the first three layers of the chain, should be evaluated. While some of the scholars said that if a reputable narrator narrates, these expressions meaning "the proof of trust" cannot be accepted due to ignorance. And some scholars have stated that these uses of the narrator whose criticism is trusted may be acceptable.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Hicrî ilk asırda İslam tarihinin şahit olduğu fitneler neticesinde toplumda güven sarsılması olmuş ve Rasulullah'tan gelen haberlerin kimden duyulduğunu sormak bir gereklilik halini almıştır. Bu hassasiyet metinlere güven noktasındaki en önemli ve somut veri olarak isnadı ortaya çıkarmıştır. Sadece ismin zikredilmesi hadisler hususunda yeterli güveni temin edemediği için her şahsın tek tek araştırılması gibi bir ihtiyaç doğmuş ve cerh-ta'dîl faaliyetleri başlamıştır. Dinin ikinci kaynağı olan hadislerin ehemmiyetinden dolayı, isnadda ismi zikredilse dahi şahsiyeti hakkında bilgi tespit edilemeyen râviler "meçhul" kabul edilip haberlerine zayıf hükmü verilmiştir.¹ İsnadda bulunmasına rağmen râvinin isminin zikredilmemesi inkita' olarak adlandırılırken rivayet sırasında bu bağlamda karşılaşılan durumlardan biri de râvilerden müphem ifadelerle bahsedilmesidir. İsnadda müphemlik denilince evveleminde râvinin şeyhinden "racül, imrae, şeyh,

¹ Ebû Amr Osmân b. Abdîrrahmân İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, thk. Nûreddin İtr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406), 112.

fülân, aḥ, uht, zevc, zevce, amm, amme, ibnü fülân, bintü fülân, ba'du'n-nâs"² gibi, râviye güven noktasında fikir vermeyen belirsiz ifadeler akla gelmekle birlikte "ثقة/sika" ve "من لا اثم/itham etmediğim kişi" gibi râvinin şeyhini tevsîk ettiği izlenimi veren kullanımlar da mevcuttur. Râvinin isminin zikredilmeyip kapalı bir kelime ile ondan bahsedilmesinin müphemliği, bu kelimenin sağlamlığa delalet etmesinin ise tevsîki ifade etmesi yönüyle bu kullanım "müphem tevsîk" terkiibini oluşturmuştur.

Müphem râvi meselesi hadis usulü kaynaklarında genel olarak meçhul konusu çerçevesinde ele alınmış ve aynı hükme sahip oldukları belirtilmiştir.³ Çalışmaya konu olan "اخبرني ثقة/bana bir sika haber verdi" ve "اخبرني من لا اثم/itham etmediğim kişi bana haber verdi" ibarelerinin diğer müphem lafızlardan ayrı değerlendirildiği görülmüştür. Özellikle hadis tarihinin İbn Sîrîn (110/729), İbn Şihâb (124/742) ve Şâfiî (204/820) gibi en meşhur simalarının da şeyhlerinden nakilde bulunurken bu lafızları zikretmeleri konuyu farklı bir zemine taşımakta ve müstakil değerlendirmeyi hak eden bir husus olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim isnadda ittisale vurgusuyla meşhur olan Şâfiî'nin⁴ bu kullanımı tercih etmesi, meselenin farklı olabileceğini akla getirmektedir. Tevsîk izlenimi veren ifadelerden "اخبرني ثقة/bana bir sika haber verdi" şeklindeki kullanım daha önce başka çalışmalarda konu edinilmiştir.⁵ Dolayısıyla bu çalışmada sadece "من لا اثم/itham etmediğim kişi" ifadesi üzerinde durulacaktır. Bu müphem kullanımın mahiyeti ve âlimlerin değerlendirmelerine ilişkin tahlillere yer verildikten sonra tarihsel süreçte sahâbî tabakasından başlamak üzere kullanımına ilişkin kronolojik bir tasvirde bulunulacaktır. Literatür tarandığında, sahâbe ve tabiûn neslinde bazı örnekleri görülen bu lafzın en çok İbn İshâk (151/768) ve Şâfiî tarafından kullanıldığı görüldüğü için bu iki

² Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhet'ün-nazar fî tavnîhî Nuhbetu'l-fiker*, ed. Abdullah b. Dayfullah er-Rahîlî (Riyad: Maṭba'atu Sefîr, 2001); Emin Aşıkcutlu, "Müphem", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 31/434.

³ Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdi el-Medinî, Ebû Abdullah es-Sevrakî (Medine: el Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 373; Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bâ'isü'l-hasis şerhu ihtisari ulumi'l-hadis*. (Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 1994), 97.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358/1940), 431.

⁵ Bk. Abdurrezzâk Mûsâ Ebu'l-Basel, *er-Rivâyetu ale'l-İbrâm ve't-Ta'dîl aleyhi inde'l-İmâm eş-Şâfiî fî'l-Ehâdisi'l-Merfûa* (Mekke: Ümmü'l-Kura, Yüksek Lisans, 1989).

alimin kullanımları müstakil olarak incelenecektir. Burada rivayetlerin tamamına yer verilmeyecek, müphem tevsîkîn kullanılma gerekçeleri, bu lafzı kullanan râvinin meçhul bıraktığı râviler hakkındaki kanaatler, rivayetlerin sıhhat durumları ve müphem tevsîkin doğurduğu sonuçlar çerçevesinde değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

A. Âlimlerin Yaklaşımları

Hadislerin rivayetinde -ilk dönemlerde ağırlıklı olmakla birlikte- hemen her dönemde kullanıldığı görülen 'itham etmediğim kişi' ibaresinin tahlili önem arz eder. İbarenin mana itibarıyla "hadisçiliği noktasında herhangi bir eksiklik görmediğim kişi", "başkaları itham etse de benim itham etmediğim kişi", "ta'dîl etmesem de itham da etmediğim kişi" gibi manalara gelmesi muhtemeldir. Cerh-ta'dîl lafızlarından bazılarının mahiyet olarak münekkîd muhaddise göre değişiklik gösterebildiği bilinmektedir. Yahyâ b. Maîn'in (233/848) "lâ be'se bih"⁶ istilâhına yüklediği anlam gibi 'itham etmediğim kişi' ibaresini de muhaddislerin muhtelif manalarda kullanmış olmaları mümkündür. Zira hadislere bakıldığında henüz cerh-ta'dîl faaliyetlerinin söz konusu olmadığı dönemlerde bile hadislerin naklinde bu ibarenin kullanıldığı görülmektedir. Nitekim sahâbîlerden Enes b. Malik (93/711-12)⁷, tabîin neslinden Saîd b. Müseyyeb (94/713)⁸, Ebû Katâde'nin (54/674) oğlu Abdullah (95/714)⁹, İbrâhim en-Nehâî (96/714)¹⁰, İbn Sîrîn¹¹, Abdullah b. Ebu Müleyke (117/735)¹², İbn Şihab ez-Zührî¹³, Yahyâ b. Ebî Kesîr (129/747)¹⁴, Muhammed b. İshâk, etbâu tâbiînden Abdülaziz b.

⁶ Yahyâ b. Maîn'in bu lafzı sika râviler için kullandığı kaydedilmiştir. Bk. Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti suneni'l-beşîr en-nezîr fi usûli'l-hadîs* (Beyrut: y.y., 1405/1985), 52.

⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût ve dğr. (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 21/271.

⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 7/112.

⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme el-Ezdî el-Mısrî et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 10/337, 338; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuabu'l-îmân* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd li'l-Neşr ve't-Tevzî', 2003), 7/373.

¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 15/178, 270.

¹¹ Ebû Hüseyin Müslim, *Sahîh-i Müslim* (Riyad: Dârü't-Tayyibe, 2006), "Talak", 7.

¹² Ebû Bekr es-San'ânî Abdürrezzâk, *Musannef* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 1/114.

¹³ Ebû Urve el-Ezdî Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'* (*Abdürrezzâk'ın el-Musannefi ile birlikte*) (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 1983), 11/7.

¹⁴ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1989), 4/97.

Ömer (v. 150), Mâlik b. Enes (179/795) ve Şâfiî hadisi aldıkları râviye bu lafızla işaret etmişlerdir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde söz konusu müphem ifadeye ilişkin küllî bir yaklaşımdan ziyade râvilere göre husûsî bir hükme varılmasının daha doğru netice vereceği düşünülmektedir. Âlimlerin değerlendirmelerinde de bu durumun etkisini görmek mümkündür. Kaynaklar tarandığında müphem tevsik meselesinde; meçhulle bir tutarak mutlak zayıf kabul etme yahut bazı kayıtlarla muteber kabul etme şeklinde iki farklı yaklaşım göze çarpar. Her ne kadar bazı âlimlerin kayıtsız kabulünden bahsedilse de¹⁵ tetkik edildiğinde söz konusu ibareyi kullanan kişinin muteberliği, bu hususta fikir belirten hemen herkesin ön şartı olarak belirmektedir. Nitekim çalışmanın son başlığında serdedilecek örneklerde de görüleceği üzere müphem tevsik lafızlarını kullanmasıyla meşhur olan bazı râviler hakkında menfi değerlendirmeler daha isabetli görülmektedir.

1. Müphem Tevsik Zayıftır

İsnadda yer alan müphem ifadelerin muteberliği konusunda bazı kaynaklarda menfi görüşlerin yer aldığı görülür. Bu hususta özellikle Şâfiî fakihî Ebu Bekir es-Sayrafi (330/941) ve Şâfiî muhaddis Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) isimleri ön plana çıkmakta, hemen her kaynakta evleviyetle bu iki isme vurgu yapılmaktadır.¹⁶ Hatîb, tezkiye söz konusu olsa bile herhangi bir râvinin isim zikretmeden bir kişiden "sika" diyerek nakilde bulunmasını muhatabın kabulü için yeterli görmez. Hatta o, bir râvi "ismini zikretmesem de benim hadis naklettiğim herkes sikadır/güvenilirdir dese, bu kişi hocalarını tezkiye etmiş olur. Fakat ismini zikretse, adaletini nakzeden bir hususa vakıf olma ihtimalimizden dolayı biz onun tezkiyesiyle amel etmeyiz." der.¹⁷ Görüldüğü üzere o, müphem tevsikte bulunan râviler hakkında herhangi bir ayrıma gitmeden ilgili şeyhin meçhul kabul edilmesi gerektiğini belirtir ve meçhulle aynı hükümde olduğuna dikkat çeker. Hatîb'in bu değerlendirmelerini ele alan Sehâvî (902/1497), "kendisinden hadis naklettiğim bütün şeyhlerim sikadır" demiş olan birinin tevsikinin kabul edilmesi gerektiği gibi bir fikir akla gelse de râvinin kriterlerinde bazı değişikliklerin vuku bulmuş olma ihtimalinden bahseder. Bu noktada Abdurrahmân b. Mehdî (198/813-14) örneğini verir. Onun, rivayetinin ilk

¹⁵ Detay için bk. Emin Aşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi* (İstanbul: İFAV, 1997), 148.

¹⁶ Bk. İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/110; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyeti'l-hadis*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 2003), 2/37; Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî (Riyad: Dâru Taybe, 2005), 1/365.

¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, 1/92.

dönemlerinde mütesâhil bir tavra sahip olduğu hatta Cabir el-Cu'ff'den¹⁸ bile hadis naklettiğini belirtir. Ama İbn Mehdî sonradan müteşeddid bir alim olmuştur.¹⁹ Yine Süfyân es-Sevrî (161/778) için, “İlminin genişliği ve vera'ının kuvvetine rağmen zayıf kimselerden hadis naklederdi.” denmiştir. Hatta Şu'be b. el-Haccâc'ın (160/776) talebelerine, “Süfyân'dan sadece bildiğiniz kimselerin hadislerini alınız. Çünkü o kimden hadis naklettiğine pek dikkat etmez.” dediği kaydedilmiştir.²⁰ Hadis tarihinin meşhur simalarının bile bazı zayıf hocaları bulunabilme ihtimaline dikkat çeken bu örnekler, söz konusu tevsîke umûmî bir güven duyulamayacağını ve ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini akla getirmektedir.

Hadis usulü müelliflerinin de ekseriyetle meseleye menfi baktıkları görülmektedir. Literatürde, bir râvinin ta'dîl edilebilmesi için râviden kaynaklanan iç şartların yanında rivayetiyle amel edilmiş olması yahut sikaların kendisinden rivayet etmiş olması gibi destekleyici karineler de tartışılmıştır. Bazı âlimler sikanın naklini başlı başına takviye edici bir unsur olarak görürken hadis usulcülerini ekseriyetle bunu yetersiz görmüş ve “sikanın rivayeti tevsîk değildir” kanaati ağır basmıştır.²¹ Örneğin Hatîb el-Bağdâdî *el-Kifâye*'de bu meseleyi ele alır ve bazılarının, “sika bir râvi, rivayet ettiği kişi hakkında, onun cerh edilmesini gerektiren bir kusura vakıf olsa onu muhakkak zikrederdi” varsayımından hareketle sikanın rivayet etmiş olmasını ta'dîl için yeterli gördüklerini ifade eder ve bunun kesinlikle batıl bir kanaat olduğunu belirtir. Çünkü ona göre bir râvinin adaleti tespit edilmeden sikalığına ilişkin tespitte bulunulamaz. Zira nice âdil ve sika âlimler vardır ki bazı râvilerden hadis nakletmişlerdir ve bilmelerine rağmen onun kusurlarına ilişkin hiçbir şey söylememişlerdir. Yahut bazılarının hadiste uydurmacı olduğu, sapkın görüşlere sahip olduğunu ifade ederek ondan hadis nakletmişlerdir. Örneğin Şa'bî hocası Haris b. Abdullah el-A'ver hakkında “hadis uydururdu” demiştir.²² Bu bağlamda Ebu Bekir es-Sayrafi'nin dikkat çektiği nokta da oldukça manidardır. Ona göre bir kişiden rivayet, sadece onu “tarif”tir ve bununla ancak cehâletü'l-ayn giderilebilir.

¹⁸ Sığâr-ı tabiinden olan Cabir el-Cu'ffî hakkında Ahmed b. Hanbel, “Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın onu terk ettiğini, Abdurrahman b. Mehdî'nin önceleri ondan hadis naklederken sonra bıraktığını” söylemiştir. Ebû Dâvûd, “hadiste kuvvetli değil” demiş, Nesâî ve başkaları “metruk” kaydı düşmüş, hadis uydurduğuna dair nakiller yapılmıştır. Bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânu'l-îtidâl fî nakdi'rricâl*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1/380.

¹⁹ Sehâvî, *Fethu'l-muġîs*, 2/38.

²⁰ Sehâvî, *Fethu'l-muġîs*, 2/45.

²¹ Bk. İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/111; Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysîr*, 49.

²² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, 89.

Adalet ise الحجة/uzmanlıktır ve bir kişiden rivayet etmek onun uzmanlığı hakkında fikir veremez.²³ Ebû Hâtim er-Râzî'ye (277/890), "ehl-i hadis, asılsız yahut sahih olmayan hadisleri (nasıl) nakledebiliyorlar?" diye sorulunca o, "onların alim olanları sahih rivayeti sakimden (ayırma) bilir fakat asılsız haberleri nakletmeleri, bilmek ve kendilerinden sonra gelenlere onların rivayetleri birbirinden ayırdıklarını ve ezberlediklerinin görünmesi içindir." demiştir.²⁴

Sikanın isim zikrederek rivayetini yeterli görmeyen muhaddisler, isim zikretmeden tevsîkini evleviyetle reddetmişlerdir. İbnü's-Salâh (643/1245)²⁵, Nevevî (676/1277), Suyûtî (911/1505)²⁶, Münâvî (1031/1622)²⁷ ve Kâsımî'ye (1332/1914)²⁸ göre de doğru olan müphem tevsîkin kabul edilmemesidir. Cehâlet konusunda müphemden de bahseden İbn Hacer (852/1449), "sahih olan görüşe göre ta'dîl lafzıyla bile zikredilse, müphem ifadelerin kabul edilemeyeceğini" mutlak bir şekilde ifade eder.²⁹ Sehâvî, önceki bir çok alimin de görüşünü özetler mahiyette, "müphem tevsîki kullanan râvinin ta'dîlinin, herkesin onun şeyhini ta'dîl edeceği anlamına gelmeyeceği, belki söylese ona muhalefet edileceği ve onun ta'dilde teferrüd edeceği" noktalarından hareketle esas olanın bu tevsikle yetinilmemesi gerektiği olduğunu ifade eder. Takip eden başlıkta da üzerinde durulacağı üzere müphem tevsîki en çok kullanan isimlerden biri olan Şâfiî'nin, İbrahim b. Ebî Yahyâ'yı bu şekilde müphem bırakmasını örnek verir. Nevevî'nin de bu konuda "Şâfiî'den başkası onu ta'dîl etmemiştir. Hâlbuki o muhaddislerin ittifakıyla zayıftır." diyerek hayretini dile getirdiğini nakleler.³⁰

Muhaddislerden bir kısmı müphem tevsîkin ta'dîl ifade etmeyeceği gibi tedlis anlamına gelebileceğini de belirtirler. Örneğin Zehebî, bu lafzı en çok kullanan âlimlerden Şâfiî'nin, hakkında oldukça ağır ithamlar bulunan İbrahim b. Ebî Yahyâ'dan rivayette bulunmasını tenkit etmiş ve onun İbn Ebî Yahyâ hakkında hüsn-i zan sahibi olduğunu, ondan rivayette bulunurken belki de tedlis yaparak *itham etmediğim kişi* lafzıyla naklettiğini söylemiştir.

²³ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 2/44.

²⁴ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 2/44.

²⁵ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/110.

²⁶ Suyûtî, *et-Tedrib*, 1/365.

²⁷ Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b Tacilarifin b Ali Münavi, *el-Yevakit ve'd-dürer fî şerhi Nuhbeti İbn Hacer*. (Riyad : Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 2/139.

²⁸ Cemaleddin Muhammed b. Muhammed Saîd Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1979), 196.

²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhet'ün-nazar*, 125.

³⁰ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 2/37.

Zehebî'ye göre Şâfiî, bu lafızla onu tevsik etmemektedir. Bu lafız İbn Ebî Yahyâ'nın, Şâfiî'ye göre müttehem bi'l-kezip/yalanla itham edilen bir râvi olmadığı anlamına gelmektedir. Zira bizzat Şâfiî kendisi, onun Kaderî olduğuna ifade etmiştir.³¹ Râvinin rivayetinin kabul edilebilmesi için rivayet ettiği kişinin ismini muhakkak açıkça meşhur ismiyle zikretmesi gerektiğini söyleyen Zerkeşî de aksi durumun tedlis anlamı taşıyacağını, râvi isim zikretmez yahut "ahbaranî sika" ve 'itham etmediğim kişi' gibi ifadeler kullanırsa bunun kalpte şüpheye sebep olacağını ve hucdet olmayacağını ifade eder.³²

Zikri geçen hadis âlimlerine ilaveten Şâfiî fakihleri Ebû Bekr Muhammed b. Alî el-Kaffâl eş-Şâşî (365/976), Kadı Ebü't-Tayyib et-Taberî (450/1058), Ebü'l-Hasen el-Mâverdî (450/1058) ve Ebü'l-Mehâsin er-Rûyânî'nin (502/1108) de müphem tevsîki kabul etmedikleri kaydedilmiştir.³³ Şâfiî fakihlerinden İbn Ebî'd-Dem (642/1244) konuyu, fikhî asıllar çerçevesinde tartışır. Ona göre bu mesele, aslın şahitliğinin muteberliğine fer'in şahit getirilmesi gibidir. Böyle bir durumda, Şâfiî ve ashabına göre ittifakla hâkime, şahit olunanın isminin zikredilmesi gerekir. Şayet fer'î şahit, "ben adaletine ve sikalığına şahadet ederim ki o şöyle şahitlik ediyor" derse, şahitlik ettiği kişinin bizzat kimliğini hakime zikredene kadar ona kulak verilmez. Şayet hâkim, ismi zikredildikten sonra aslî şahidin adaletini bilirse, şahitliğinin gereğiyle amel eder. Şayet halini bilemezse onun tezkiyesini ister.³⁴ Görüldüğü üzere hem Şâfiî muhaddisler hem de Şâfiî fakihler mezhepte, hadisin sıhhati için isnada ve isnadın muttasılığına yapılan vurgu doğrultusunda ekseriyetle isim zikretmeden tevsîki müspet karşılamamış, meçhul râvî gibi değerlendirerek za'fını tercih etmişlerdir.

2. Müphem Tevsik Bazı Şartlarla Kabul Edilir

Râvinin şeyhinden "sika" yahut 'itham etmediğim kişi' gibi tevsik ifade eden kelimelerle rivayette bulunması, yukarıda zikredildiği üzere bazı âlimler tarafından mutlak olarak reddedilmiştir. Buna mukabil bazı isimlerin mutlak kabulünden bahsedilse de tetkik edildiğinde meselenin tam da böyle

³¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 7/411.

³² el-İmâm Bedreddin Ebû Abdullah Muhammed b Cemâleddin Abdullah b Bahadır ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *en-Nüket ala Mukaddimeti İbni's-Salâh*. (Riyad : Edvai's-Selef, 1998), 1/408.

³³ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b Bahadır b Abdullah Zerkeşî, *Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fikh* (Dâru'l-Kütübî, 1994), 6/174.

³⁴ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 2/38.

olmadığı görülür. Zira bu hususta özellikle isimleri öne çıkan Cüveynî (478/1085) ve Râfi'î'nin (623/1226)³⁵ her müphem râvinin değil Şâfiî gibi güvenilir râvilerin tevsikini kabulden tarafa oldukları söylenmelidir. Nitekim Cüveynî, İmam Şâfiî'nin tevsikini mutlak kabul etmiştir.³⁶ Yine o, cerh-ta'dîl âlimlerinden biri "haddeseni sika" yahut 'itham etmediğim kişi' derse ve bu alim "ta'dîli kabul edilen biri ise" mutlak kabul edileceğini belirtmiştir. Çünkü ona göre mutkîn alim, ilgili râvinin sikalığı yahut sıdkına vakıf olmazsa bunu söylemezdi. Nitekim Urve b. Zübeyr, Ömer b. Abdülaziz'e mürsel olarak, Rasulullah'ın (s.a.v) "*Kim bir meyyit araziye ihya ederse orası onundur.*"³⁷ buyurduğunu nakletmiştir. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz, "Sen Rasulullah'ın (s.a.v) bunu söylediğine şahit misin?" diye sormuş, o da "Evet bunu bana adil ve razı olunan biri haber verdi" demiş ve ismini zikretmemiştir. Ömer b. Abdülaziz ise bununla yetinmiştir.³⁸ Açıkça görüldüğü üzere Cüveynî, cerh-ta'dîl alimi olup ta'dîline itibar edilen kimse olma şartını koşmuştur. Mutlak kabulünden bahsedilen diğer isim Râfi'î'nin ise "ta'dîl ehlinden böyle bir kullanım sadır olursa" kabul edilebileceği kanaatinde olduğu kaydedilmiştir.³⁹

Âlimlerden bir kısmı ise bazı şartlarla bu rivayet tarzının ta'dîl olarak kabul edilebileceği kanaatinde. Bu hususta müstakil değerlendirmelerden ziyade âlimlerin isnada ilişkin genel kabulleri çerçevesinde konuya yaklaştıkları görülür. Hicrî ilk asırlarda isnada görülen kopuklukların isnada hâle getirmeyeceği düşüncesine sahip olanlardan, müphem tevsiki evleviyetle kabul etmesi beklenir. İsnadın erken devirlerinde görülen mürsel rivayete, inkıtâ'a, meçhul yahut mestûr râviye güven ile müphem tevsikin muteberliğine ilişkin yaklaşımlar arasında bir paralellik göze çarpar. Örneğin munkatî' ve meçhul hadis konusunda Hanefiler ilk üç tabaka vurgusunu ısrarla yapmışlar ve şayet râvi sika ise bunların kabul edilebileceğini belirtmişlerdir.⁴⁰ Nitekim Şemsüleimme Serahsî (483/1090), bizzat

³⁵ Suyûtî, *et-Tedrib*, 1/366.

³⁶ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b Ebî Bekr Suyûtî, *el-Kevkebü's-satiu nazmu Cem'ü'l-cevami*. (Kahire : Mektebetu İbn Teymiyye, 1998), 48.

³⁷ Buhârî, "Müzâra'a", 13; Müslim, "Harâc", 145.

³⁸ Bk. Hasan Muzaffer Rızk, *el-Kavlü'l-fasl fi'l-'amel bi'l-hadîsi'l-mürsel* (Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1404), 38.

³⁹ Muhammed b Ali b Adem Musa İsyubi Vellevi, *Şerhu Süneni'n-Nesai = Zehiretü'l-ukba fi şerhi'l-Mücteba* (Mekke : Daru Âl-i Bürûm, 2003), 18/90.

⁴⁰ Önceki başlıkta zikredildiği üzere Ehl-i hadis arasında sikanın rivayeti ta'dîl ifade etmez anlayışı yaygınken Hanefî usulcüler ilk üç nesilden sika kimselerin bir râviden naklini ta'dîl olarak görmüşlerdir. Bk. Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys (Beyrut: Dârü'l-

Rasulullah'ın (s.a.v) ta'dilde bulunduğu ilk üç asrın meçhul râvilerinin, adaleti ortadan kaldıran bir husus bilinmediği sürece muteber kabul edileceklerini belirtir.⁴¹ Bu çerçevede Hanefiler ilk üç asırda müphem tevsîkin de ta'dil ifade edeceği kanaatindedirler. Hatta onlara göre râvinin tevsîk kaydından dolayı müphem tevsîk, sıhhat olarak mürsel hadisten üstündür.⁴² Birçok alim konuyu ele alırken bu kullanımın kabul edilebileceğini zira daha çok bunu yapanın Mâlik ve Şâfi gibi müctehid âlimler olduğunu belirtmişlerdir. Bunlara göre râviler, bu derece güvenilir kimseler olduğu sürece müphem bıraksa bile, isim zikretmiş gibi güven oluşturmaktadır.⁴³ Bu lafızları kullanan kişi muteber ve cerh-ta'dil sebeplerini ve ihtilaflarını iyi bilen bir kimse ise hocasının ismini söylediği zaman kendisine itimat edildiği gibi söylemese de aynı şekilde güven oluşturacaktır.⁴⁴ Çünkü bu âlimlere göre cerh için bir sebep olsa muteber alim muhakkak zikrederdi. Zira bile bile bunu söylememesi dinde aldatma anlamına gelecektir. Ayrıca onun râviyi müphem bırakmış olması onu zayıf görmesini gerektirmemektedir.⁴⁵ Bazı âlimler ise râvinin muteberliğine ilaveten, "kendisinden size hadis naklettiğim bütün şeyhlerim ve ismini zikretmediklerim adil kimselerdir" derse kabul edilebileceği kanaatindedirler.⁴⁶ Hanefî muhaddislerden Kasım b. Kutluboğa (879/1474), ta'dil ifade ettiği için müphem tevsîkin muhtemel bir cerh sebebiyle reddedilmesine karşı çıkmıştır. Hatta o, kendisinden bu lafızlarla bahsedilen bir râvi hakkında cerh sabit olsa bile bu durum onun reddedilmesi gereken değil muhtelif fih/hakkında ihtilaf edilen bir râvi olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁷

Müphem râvilerin kabulü hususunda ileri sürülen diğer bir görüş ise bu tür kullanımların sadece müctehid râvinin mukallitleri tarafından kabul edilebileceği şeklindeki kanaattir. Hemen her usul eserinde zikredilen bu görüşe İbnü's-Salâh ve Nevevî'nin dikkat çektiği görülür. Sehâvî, Şâfi fakihî

Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 182; Mutlu Gül, *Hanefî Usulünde Hadis Tenkidi*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2018), 46.

⁴¹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.), 1/352.

⁴² Bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî İbn Emîru Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 2/291; Abdülmecid et-Türkmânî, *el-Medhal ilâ usûli'l-hadis alâ menheci'l-Hanefiyye*. (Beyrut: Dârü'r-Reyâhîn, 2018), 56.

⁴³ Vellevi, *Zehiretü'l-ukba fi şerhi'l-Mücteba*, 18/90.

⁴⁴ Vellevi, *Zehiretü'l-ukba fi şerhi'l-Mücteba*, 31/139.

⁴⁵ Kâsımî, *Kavaidü't-tahdis*, 196.

⁴⁶ Vellevi, *Şerhu Süneni'n-Nesai*, 18/90.

⁴⁷ Bk. Münavi, *el-Yevakit ve'd-dürer fi şerhi Nuhbeti İbn Hacer*, 2/139.

İbnü's-Sebbağ'ın *Udde* isimli eserinde buna işaretler, "Şâfiî, bu hadisleri başkalarına karşı huccet olarak zikretmemiştir. Bilakis kendi talebelerine verdiği hükmün dayanağını zikretme gayesiyle bu mühphem lafızları kullanmıştır. Ayrıca onun talebeleri hadisi kimden aldığını da bilirlerdi."⁴⁸ demiştir. Sehâvî, bu konuda tevakkuf edildiğini, zira mukallidin, delilini zikretsin zikretmesin imamına tabi olduğuna dikkat çekildiğini kaydetmiştir.⁴⁹ Bu kanaate sevk eden ana etken, bir mezhebe mensup olanların ekseriyetle o mezhebin hadisteki usulünü de benimsemiş oldukları şeklindeki kanaattir. Zira mezhep imamının görüşlerini kabul eden mezhep mensubunun onun delillerini evleviyetle kabul edeceği düşünülmüştür.

B. 'İtham Etmediğim Kişi' Lafzının Kullanımı ve Mühphem Râvinin Tespiti

Âlimlerin mühphem tevsîk hakkındaki kanaatlerini ortaya koyduktan sonra bu başlık altında tarihsel süreçte 'itham etmediğim kişi' lafzının kullanılmasını kronolojik olarak ele almaya çalışacağız. Literatür tarandığında, sahâbe ve tabiûn neslinde başlamak üzere bu ibarenin en çok hicrî ikinci asırda, İbn İshâk ve İmam Şâfiî tarafından kullanıldığı görülmektedir. Ulûmu'l-hadîs çerçevesinde zikredilen değerlendirmeler de çoğunlukla bu iki alimin kullanımlarına ilişkin yapılmıştır.

Mühphem tevsîk ile meçhul bırakılan râvinin tespitinde farklı yöntemler kullanılmaktadır. En net veri, ibareyi kullanan muhaddisin, rivayeti aynı tarikten mühphem tevsîkte bulunmaksızın nakletmesidir. Nitekim bazı muhaddisler râvinin sadece bu yolla tespit edilebileceğini söylemişlerdir. Rivayetin başka tarihleri tetkik edildiğinde de râviye ilişkin bilgiler edinilebilmektedir. Bir diğeri de isnaddaki hoca-talebe ilişkilerinden hareketle mühphem râvinin kim olabileceğine ilişkin tahminlerdir. Çalışmada bu yollardan hareketle 'itham etmediğim kişi' ifadesini kullanan muhaddisin kastettiği râvi tespit edilmeye çalışılacaktır. Kesin olarak râvinin tayini mümkün olmadığında ise muhtemel isimlere işaretler yetinilecektir. Aşağıda zikredilecek örneklerde görüleceği üzere muhaddisler bu lafzı farklı gerekçelerle kullanmaktadırlar. Yeri geldikçe bu gerekçeler tespit edilecek ve mühphem tevsîkin kullanılma amaçları hakkında genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

Enes b. Mâlik (93/711-712) "ashâbdan itham etmediğim kişilerin haber verdiği göre" diyerek kabir azabı hakkında merfu bir rivayet

⁴⁸ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 2/38.

⁴⁹ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 2/39.

nakletmektedir.⁵⁰ Ahmed b. Hanbel'in Süreyc b. Numan el-Cevherî'den naklettiği rivayeti Ebû Nuaym el-İsfahânî, Abdullah b. Vehb'den gelen tarikle aktarmaktadır. Bu tarikte "ba'du ashâbi Rasûlillah" lafzı yer almaktadır.⁵¹ Yine Enes'ten rivayet edilen aynı rivayette bu müphem lafızlar bulunmamaktadır.⁵² Farklı tariklerden kaynaklanabilecek müphemlik, bizzat Enes b. Mâlik'in rivayeti işittiği kimselere vurgu yapmasından dolayı da ortaya çıkmış olabilir. Sahih kabul edilen rivayette⁵³ Enes b. Mâlik'in müphem kaynağı hakkında herhangi bir yoruma ulaşamadık. Muhtemelen sahâbe mürseli kapsamında değerlendirildiği için bu lafız hakkında âlimler herhangi bir yorumda bulunmamıştır.

Sahâbe neslinde tek örneği tespit edilmekle birlikte isnadın teşekkül ettiği dönemde tâbiünden çok sayıda ismin müphem tevsîk ile rivayet naklettiği görülmektedir. Urve b. Zübeyr'den nakledilen "ölü toprağın ihya edene ait olması" hakkındaki merfu rivayet müphem tevsîk, mürsel veya muttasıl isnadlarla kaynaklarda yer almaktadır. Urve'den bu rivayet (Süfyân es-Sevrî tarikiyle) "men lâ ettehimu" veya (İbn İshâk tarikiyle) "an raculin min ashâbi'n-nebi" şeklinde aktarılmaktadır.⁵⁴ Ancak aynı rivayet Urve'nin Hz. Aişe ve Saîd b. Zeyd'den aldığı veya doğrudan Hz. Peygamber'den mürsel olarak naklettiği şekilde de kaynaklarda yer almaktadır.⁵⁵ Dârekutnî, rivayetin mürsel halinin doğru olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ Urve b. Zübeyr bu rivayeti doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiğinde de müphem tevsîk ile

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 21/271. Ahmed b. Hanbel'in eserinde Enes b. Mâlik'ten bu rivayeti aldığı tarikle (Süreyc - Füleih - Hilâl b. Ali) naklettiği başka konularla ilgili beş rivayet daha bulunmaktadır. Bu rivayetlerde müphem tevsîk lafzı bulunmamaktadır. Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 19/446, 21/83, 270, 271.

⁵¹ Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-'Azzâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998), 6/3113.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 20/10-11.

⁵³ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, thk. Hüsâmeddin el-Kudsî (Beyrut: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 3/56.

⁵⁴ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli (Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Harâc", 37.

⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/487; Ebû Dâvûd, "Harâc", 37; Muhammed b. 'Îsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbi'l-Haleb, 1975), "Ahkâm", 37.

⁵⁶ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynu'l-lâh, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debbâsî (Riyad-Demmâm: Dâru Taybe-Dâru İbnü'l-Cevzî, 1405), 4/414-415.

sahâbî râviyi zikrettiğinde de rivayet mürsel olmaktadır.⁵⁷

Medineli meşhur tâbiîn fakihlerinden Saîd b. Müseyyeb (94/713), remâde yılındaki yağmur duasında yaşananları Ebû Hüreyre'den naklederken "itham etmediğim kişinin haber verdiğine göre Ebû Hüreyre bu duaya katıldı" diyerek rivayetteki bilgiyi teyit etmektedir.⁵⁸ Saîd bu rivayeti Selmân el-Ağar'dan nakleder. Müphem tevsik ile kastettiği Selmân olabilir. Ancak rivayette yer almayan bir bilgiyi bu şekilde nakletmesi, Ebû Hüreyre'nin bu hâdiseye iştirakini farklı bir kaynaktan teyit ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla müphem tevsik kullanımı rivayetteki bir râvinin müphem bırakılmasının yanı sıra harici bir bilginin kaynağı zikredilmeden aktarılmasında da görülebilmektedir.

Ebû Katâde'nin (54/674) oğlu Abdullah (95/714) babasından semâ ile hadis nakletmektedir.⁵⁹ Ancak Tahâvî (321/933), Abdullah'ın babasından naklettiği "ölen kimsenin borcunun ödenmesi" hakkındaki Hanefilerin görüşüne muhalif rivayetin isnadının fâsid olduğunu belirtmektedir.⁶⁰ Bükeyr b. Abdullah İbnü'l-Esec, doğrudan babasından nakleden Abdullah'a bu rivayeti sorduğunda, Abdullah babasından işitmediğini ancak ailesinden 'itham etmediği birisi'nden hadisi tahdis ettiğini söylemektedir.⁶¹ Buhârî, bu rivayet yerine sahâbeden Seleme b. Ekvâ'dan nakledilen ve aynı bilgileri içeren rivayete yer vermektedir.⁶² Şemseddin İbn Abdülhâdî (744/1343) muhtemelen Abdullah'ın babasından işitmediği halde rivayeti semâ ile aktarması sebebiyle bu rivayetin Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer almadığını söylemektedir.⁶³ Aslı bulunan ve lafızları aynı olan bir rivayet, Abdullah'ın babasından semâ olmadığı halde varmış gibi göstermesi sebebiyle eleştirilmiştir. Abdullah'ın müphem tevsik ile zikrettiği "ailesinden birisi"nin kimliğine ilişkin herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Her ne kadar rivayet sahih kabul edilse ve râviler baba-oğul olsa da ulemâ, Abdullah'ın naklini sair

⁵⁷ Özellikle tâbiîn ile etbâu't-tâbiîn devrinde irsâlin yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Buna etki eden amiller hakkında bk. Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 78-82.

⁵⁸ Beyhakî, *el-Kübrâ*, 7/112.

⁵⁹ Abdullah'ın babasından hadis işittiğine dair bilgiler için bk. Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1983), 15/441.

⁶⁰ Rivayet için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/49; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 37/232.

⁶¹ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 10/337, 338; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 7/373.

⁶² Buhârî, "Kefâle", 2.

⁶³ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-tahkîk fî ehâdîsi't-ta'lik*, thk. Sâmî b. Muhammed b. Câdullah, Abdülaziz b. Nâsır el-Habbânî (Riyad: Advâü's-Selef, 2007), 4/140.

rivayetlerden ayırmış ve semâ olmadığını vurgulayarak aslını ortaya koymuşlardır.

Sahâbeyi görüp görmediği hakkında ihtilaf bulunun ve sahâbeden naklettiği rivayetler mürsel kabul edilen İbrâhim en-Nehâî (96/714) Ebû Saîd el-Hudrî (74/693-94) ve Ebû Hüreyre'den (58/678) bir rivayeti doğrudan ve "an men lâ ettehim" ibaresiyle nakletmektedir.⁶⁴ Tahâvî, *Sahîhayn*'da da yer alan bu rivayetin farklı tariklerini zikretmektedir.⁶⁵ İbrâhim en-Nehâî'nin müphem tevsîk ile zikrettiği kaynak hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Aliyyü'l-Kârî (1014/1605), bu râvinin İbrâhim nezdinde sika birisi olduğunu belirtmektedir.⁶⁶ Aliyyü'l-Kârî'nin Hanefî oluşu müphem tevsîki belirli şartlarda kabul eden grup hakkındaki kanaatleri desteklemektedir.

Müphem tevsîk lafzını kullanım şekillerinden ilginç bir örnek Muhammed b. Sîrîn'de (110/729) karşımıza çıkmaktadır. İbn Sîrîn, Abdullah b. Ömer'in (73/693), eşini hayızlı iken boşadığına dair rivayeti "kendisini itham etmediğim birisi yirmi senedir şu hadisi bana rivayet eder durur" şeklinde nakletmektedir. Râviyi itham etmeyen İbn Sîrîn bilmediği bu hadisi sebt olarak tanımladığı Ebû Gallâb Yûnus b. Cübeyr el-Bâhilî'ye sormaktadır.⁶⁷ Şeyhayn'ın⁶⁸ da naklettiği meşhur bir hadis olmakla birlikte Müslim, İbn Sîrîn'den gelen bu rivayeti de mütabaat için zikretmektedir. İbn Sîrîn 'itham etmediğim kişi' ifadesini doğrudan güvendiği bir kimse hakkında kullanmakla birlikte hadisin aslını başka birisinden de teyit etmek istemektedir. Muhtemelen bu sebeple İbn Sîrîn'in müphem tevsîk ile nakilde bulunduğu kaynağı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

İbn Şihâb ez-Zührî, tâbiîn neslinden olup akranlarına nispetle müphem tevsîk ile daha çok rivayette bulunan önemli muhaddislerdendir. Ondan nakledilen kimi rivayetler hem muttasıl isnadla hem de müphem tevsîkle kaynaklara ulaşmıştır. "Cuma günü gusül abdesti alma" hakkında gelen rivayetlerin bir kısmında İbn Şihâb, "ashâbdan itham etmediğim kişinin haber verdiğine göre" diyerek rivayeti zikretmektedir.⁶⁹ Bu rivayetin

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 15/178, 270.

⁶⁵ Buhârî, "Nikâh", 46; Müslim, "Nikâh", 50-56; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câdelhak ('Âlemü'l-Kütüb, 1994), 3/3-4.

⁶⁶ Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b Sultan Muhammed Ali el-Kari, *Şerhu Müsnedi Ebî Hanife*. (Beyrut : Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985), 1/121.

⁶⁷ Müslim, "Talâk", 7.

⁶⁸ Buhârî, "Talâk", 2; Müslim, "Talâk", 3.

⁶⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, 3/197.

isnadlarını inceleyen Dârekutnî, İbn Şihâb'ın muhtelif râviler aracılığıyla ashâbdan İbn Ömer, Hz. Ömer ve İbn Abbâs'a ulaştığını veya Ubeyd b. Sebbâk'ın mürseli olarak naklettiğini ancak bunlardan Salim – İbn Ömer – Hz. Ömer isnadının en doğrusu olduğunu belirtmektedir.⁷⁰ Müphem tevsîk ile alakalı Zührî'den gelen başka bir rivayette ise Zührî doğrudan Enes b. Mâlik'ten nakilde bulunmaktadır.⁷¹ Dârekutnî, Zührî'nin bu rivayeti Enes'ten işitmediğini belirterek Zührî – “men lâ ettehim” – Enes isnadının⁷² daha doğru olduğunu ifade etmektedir.⁷³ İncelenen rivayetlerin ilkinde Zührî veya ondan alan Ma'mer, muttasıl bir senedle ulaşan rivayeti müphem tevsîk ile nakletmekte, ikincisinde ise zahiren muttasıl görünen rivayetin Zührî'nin sahabî râviden bu rivayeti işitmemesi sebebiyle müphem tevsîk ile nakledilen şeklinin daha doğru olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla burada yer verilmeyen diğer rivayetleri de dikkate alındığında, Zührî'nin bu lafzı kullandığı açıkça görülmektedir.⁷⁴

İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayet, kaynaklara Yahyâ b. Ebî Kesîr – Ya'lâ b. Hakîm – Saîd b. Cübeyr isnadıyla ulaşmaktadır.⁷⁵ Ancak İbn Ebî Şeybe'nin (235/849) eserinde Yahyâ'nın (129/747) rivayeti aldığı kişi 'itham etmediğim kişi' ifadesiyle yer almaktadır.⁷⁶ İncelediğimiz bütün rivayetlerde Ya'lâ b. Hakîm bu rivayeti Yahyâ'ya aktaran râvidir. Şeyhayn'ın şartlarına da uygun olan rivayette Yahyâ'nın Ya'lâ'yı müphem tevsîk etmesine gerekçe olabilecek herhangi bir sebep bulunmamaktadır. Dolayısıyla müphem tevsîk, İbn Ebî Şeybe'nin yer verdiği rivayette Yahyâ'dan aktaran Ali b. Mübârek'ten kaynaklanmaktadır. Ali'nin Yahyâ'dan, birini semâ ile diğerini ise semâ olmadan iki kitap aldığı kaydedilmektedir. Semâ etmeden aldığı kitabın ise Vekî' – Ali – Yahyâ – İkrime isnadıyla yapılan nakillerden bilindiği söylenmektedir.⁷⁷ İbn Ebî Şeybe'nin eserinde de Vekî' – Ali – Yahyâ isnadı ile rivayet aktarılmaktadır. İlk bakışta Yahyâ b. Ebî Kesîr'e

⁷⁰ Dârekutnî, *el-İlel*, 2/42-45.

⁷¹ Rivayet için bk. Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11/287.; Ebû Abdurrahman Abdullah ibnü'l-Mübarek, *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (yy: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/241.

⁷² Rivayet bu isnadla Harâitî'nin eserinde geçmektedir. Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî Harâitî, *Mesâvi'l-ahlâk ve mezmûmühâ*, thk. Mustafa b. Ebü'n-Nasr eş-Şelebî (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993), 342.

⁷³ Dârekutnî, *el-İlel*, 12/203. Ayrıca bk. Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye* (S. Arabistan: Dâru'l-Âsime-Dâru'l-Gays, 1419), 4/673.

⁷⁴ Metin içerisinde incelenmeyen diğer rivayetler için bk. Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11/7; Beyhâki, *Şuabu'l-îmân*, 3/111; Darekutni, *el-İlel*, 15/150.

⁷⁵ Buhârî, “Talâk” 8; Müslim, “Talâk” 18.

⁷⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/97.

⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/113-114.

ait görünen bu lafızda, müphem tevsîkin kullanım şekilleri ve amaçları hakkında önemli hususlar bulunmaktadır. Yahyâ'nın kaynağı hakkındaki müphem ifade, ondan semâ bilinen ancak bir kısım rivayeti doğrudan kendisinden almayan Ali b. Mübârek tarafından kullanılmıştır. O da bu tevsîki hocası Yahyâ'nın diliyle onun kaynağı hakkında kullanmaktadır.

Mâlik b. Enes'in de müphem tevsîk kullanarak hadis naklettiğine dair bilgiler usul eserlerinde sıklıkla zikredilmektedir. Abdullah b. Vehb "Malik'in kitaplarında 'men lâ ettehimu min ehli'l-ilm' ile kastettiği Leys b. Sa'd'dır." bilgisini vermektedir.⁷⁸ Ayrıca Mâlik'in "ani's-sika" lafzıyla naklettiği rivayetlerde kaynağının kim olduğu da konu edinilmiş ve rivayetin geldiği tarihlere göre muhtelif hocalarının isimleri verilmiştir.⁷⁹ *Muvattâ'* incelendiğinde Mâlik'in sika kabul ettiği kişilerden çok sayıda rivayet aktardığı görülmektedir.⁸⁰

Abdullah b. Vehb'den nakledilen 'itham etmediğim kişi' ibaresiyle Mâlik'in yaptığı nakilleri *Muvatta'* nüshalarında tespit edemedik. İbn Vehb'in bu sözü Hatîb'in *Târîh*'inde "Malik'in kitaplarında 've ahbaranî men erdâ min ehli'l-ilm' ile kastettiği Leys b. Sa'd'dır." şeklinde yer almaktadır.⁸¹ *Muvattâ'* ve *Müdevvene* incelendiğinde Mâlik ile öğrencileri bu lafzı kullanarak rivayet hakkındaki görüşleri ve rivayetle ilgili hükümleri aktarmaktadırlar.⁸²

⁷⁸ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 2/39; Suyûtî, *et-Tedrib*, 1/367.

⁷⁹ İbn Abdilberr, "Mâlik-Sika-Bükeyr b. Abdillâh el-Eşec" isnadındaki müphem kişinin Mahreme b. Bükeyr, "Mâlik-Sika-Amr b. Şuayb" isnadındaki Abdullah b. Vehb veya Zührî olduğunu söylemiştir. Nesâî ise Bükeyr'den gelen rivayetlerdeki müphem sikanın Amr ibnü'l-Hâris olabileceğini belirtmiştir. İbn Hacer ise Amr b. Şuayb rivayetlerinde Amr İbnü'l-Hâris veya İbn Lehîa, Bükeyr rivayetlerinde Mahreme, Abdullah b. Ömer rivayetlerinde ise Nafi'nin müphem sika olduğunu söylediğini belirtmektedir. Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 2/39; Suyûtî, *et-Tedrib*, 1/367.

⁸⁰ Örnekler için bk. Mâlik, "Sehv" 147, "Zekât" 290, "Hacc" 42. İbn Abdülber en-Nemerî, Mâlik'in "beleganî" ve "ani's-sika" şeklindeki rivayet ettiği altmış bir hadisten sadece dördünü bulamamış, İbnü's-Salâh ise kalan dört rivayetin de muttasıl olduğunu ortaya koymuştur. Bk. Kandemir, "el-Muvattâ'", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 31/414.

⁸¹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 14/529. *Tedribü'r-Râvî*'nin muhakkiki Muhammed Avvâme, Suyûtî'nin bu rivayeti Bikâî'den (885/1480), onun da Birmâvî'den (831/1428) naklettiğini; Birmâvî'nin eserinde bu şekilde yer almadığını dolayısıyla nakilde yanılanın Bikâî olduğunu tespit etmiştir. Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dârü'l-Minhâc, ts.), 4/62 (Dipnot3). Krş. Ebu'l-Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer Bikâî, *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi şerhi'l-Elfiyye*, thk. Mâhir Yâsin el-Fahl (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2008), 1/618.

⁸² Mâlik bir yerde; Abdurrahmân b. Kâsım (192/808), İbn Vehb ve Sehnûn (240/854) muhtelif rivayetlerde bu lafzı kullanarak mezhep görüşünü desteklemektedir. Krş. Mâlik,

Usul eserlerinde sıklıkla gündeme getirilen isimlerden Mâlik b. Enes'in müphem tevsîk olarak incelediğimiz 'itham etmediğim kişi' lafzını kullanmadığı, kaynaklarda bu lafzın Mâlik'e hatayla nispet edildiği görülmektedir. Onun "ani's-sika" ve "men erdâ min ehli'l-ilm" gibi ifadeleri de müphem tevsîk kullanımına örnek teşkil etmektedir. İlk lafızda daha önce de ifade ettiğimiz üzere (müttehem veya mevsuk) pek çok râviyi kast eden Mâlik'in rivayetleri kaynağın bilinmemesi, müphem râvi, hadisin ittisali gibi meseleler yönüyle incelenmiş; rivayetlerin ittisali ve sıhhati hakkında eserler kaleme alınmıştır. İkinci lafızda müphem tevsîk bulunuyor gibi olsa da bu ibare ve benzerleri⁸³ Mâlik ile öğrencilerinin dilinde özellikle fikhî yorumlar çerçevesinde sıklıkla kullanılmaktadır.

Örneklerini sunduğumuz 'itham etmediğim kişi' ibaresini kullanan isimler bunlarla sınırlı değildir.⁸⁴ Konunun kapsamının genişlememesi adına kendi döneminde şöhret bulan isimleri incelemekle birlikte diğer isimlerin kullanımlarının da yukarıda işaret edilmeye çalışılan çerçeve içerisinde olduğu görülmektedir. Müphem tevsîkin ilk örnekleri sayılabilecek bu kullanımlarda kaynağın zayıflığını giderme, zayıflığını kabul etmeme gibi kasıtlardan ziyade kaynağı doğrudan zikretmeme gibi bir durum söz konusudur. Ayrıca bazı rivayetlerde müphem tevsîk olmayan şekli bulunan isnadın aslında müphem tevsîk ile naklinin doğru olduğu, orijinal halinin bu şekilde aktarıldığı âlimler tarafından tespit edilmiştir. Nadir de olsa zahirde 'itham etmediğim kişi' diyen kişinin bu lafzın gerçek kullanımı olmadığı, kendisinden nakleden veya sonraki râvilerin bu lafzı ona nispet ettikleri de anlaşılmaktadır. Âlimler mezkûr isimlerden sadece Mâlik b. Enes'in müphem tevsîk ile nakilde bulunduğu hakkında tespitler yapmışsa da bunun incelediğimiz "men lâ ettehimu" kullanımından farklılık arz ettiği

"Muvatta", 91; İbn Saîd et-Tanûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/120, 587, 3/246, 4/85, 180.

⁸³ Bu lafza benzeyen (ricâlun min ehli'l-ilm, ünâsun min ehli'l-ilm, meşâyih min ehli'l-ilm, mâ edraktu ehaden min ehli'l-ilm vb.) muhtelif kullanımların çok sayıda örneği bulunmaktadır. Ahkâmın tespiti, sünnetin ifadesi veya rivayetlerin şahidlerinde çok fazla görülen bu kullanımların örnekleri için bk. Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 1/126, 135, 149, 155, 166.

⁸⁴ Tâbiûn ve tebe-i tâbiûn neslinden Rib'î b. Hırâş, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Abdullah b. Müleyke, Ubeydullah b. Muğire, İbrahim b. Meysera, İsmail b. Ümeyye, İbn Cüreyc, Abdulaziz b. Ömer, İbn Ebî Zî'b ve Ebû Hâlid el-Ahmer *men lâ ettehimu* lafzını kullanan diğer isimlerdir. Krş. Abdürrezzâk, *Musannef*, 1/114, 4/64, 9/99; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/342, 5/188, 6/94, 7/185; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 8/505; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 358; Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasen el-Firyâbî, *es-Siyâm*, thk. 'Abdulvekîl en-Nedvî (Bombay: y.y., 1412), 75; Tahâvî, *Şerhu müşkilî'l-âsâr*, 3/256; Beyhakî, *el-Kübrâ*, 10/500.

görülmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz üzere bu bahiste iki alim dikkat çekmektedir: İbn İshâk ve İmam Şâfiî. Her ikisi de kendilerinden önceki muhaddislere nispetle müphem tevsîki daha sık kullanmaları sebebiyle tartışmalara sebep olmuş, meçhul kaynaklarının kimliği ve cerh-ta'dîl durumları incelenmiştir. Bu yüzden müstakil başlıklar halinde İbn İshâk ve Şâfiî'nin kullanımları tahlil edilecektir.

1. İbn İshâk

İsnadda “men lâ ettehimu” lafzını en fazla kullanan âlimlerden birisi meşhur tarihçi ve muhaddis İbn İshâk'tır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayatını yazılı hale getiren ilk müelliflerden İbn İshâk, hadisteki birikimi sebebiyle övülmüş olmakla birlikte râviliği yönüyle ekseriyetle cerh edilmiş bir alimdir. Özellikle onunla ilgili zikredilen, tedliste bulunduğu ve meçhul râvilerden rivayet naklettiği şeklindeki ithamlar konumuzu yakından ilgilendirmektedir.⁸⁵ İbn İshâk günümüze ulaşan *Sîret* isimli eserinde 4 rivayeti ‘itham etmediğim kişi’ ifadesiyel nakletmektedir.⁸⁶ Onun eserinden istifade ederek *Sîret*'ini telif eden İbn Hişâm (218/833), İbn İshâk'ın bu ibareyle naklettiği 28 rivayete yer vermektedir.⁸⁷ Doğrudan ‘itham etmediğim kişi’ diyerek, başka herhangi bir râviye yer vermeden merfu 2 rivayeti aktaran İbn İshâk, İbn Abbâs'tan 3, Ebu Hüreyre'den 2, Hz. Ömer, İbn Mesud, Ebu Saîd el-Hudrî ve Enes b. Malik'ten birer tane rivayeti sadece isnad zikretmeksizin ‘itham etmediğim kişi’ diyerek nakletmektedir. İbn Abbâs ile kendisi arasındaki râvileri zikrettiği 5 rivayette ise İkrime (3) ve Miksam'a (2) müphem râvi ile ulaşmaktadır. Bunların dışında Hasan-ı Basrî (3),

⁸⁵ İbn İshâk hakkındaki görüşler için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Kitâbü't-târîhi'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân (Haydarabad: Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.), 1/40; Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih Iclî, *Ma'rifetü's-sikât* (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 2/232; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Kitâbu'd-duafâi ve'l-mecrûhîn*, thk. Bûrân ed-Dannâvî, Kemal Yûsuf el-Hût (Lübnan: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, ts.), 90; Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *Kitâbu'd-duafâi'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 4/23-28; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî (Haydarabad, 1953), 7/191-194.; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/411-426. Hakkındaki ithamların değerlendirmesi için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/7-22; Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'mûrî İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-eser fî funûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*, thk. İbrâhîm Muhammed Ramadân (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993), 1/18-26.

⁸⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr İbn İshâk, *Sîretu İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978), 253, 261, 310, 335.

⁸⁷ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955), 1/100, 120, 210, 219, 221, 403, 422-423, 480, 484, 544, 547, 607, 633, 2/97, 227, 251, 314, 329, 371, 449, 485, 575, 599, 613, 628, 631.

Abdullah b. Ka'b (2), Urve b. Zübeyr (1), İbn Ebî Necfîh (1), Zeyd b. Eslem (1), Atâ b. Rebâh (1), Ömer b. Abdulaziz (1), Atâ b. Ebî Mervân (1), Hammad b. Seleme (1), Abdullah b. Mukaddem (1) ve Cüzâm kabilesinden bir adam (1) ile arasında 'itham etmediğim kişi' lafzı bulunmak suretiyle rivayetleri aktarmaktadır. İbn İshâk'ın müphem tevsîk ile naklettiği iki rivayette ise ikişer râvinin yanı sıra müphem üçüncü bir râviyi aynı tabakada zikrettiği görülmektedir.

İbn İshâk, eserinde rivayetlere yer verirken kimi zaman isnad kullanmamakta veya isnadları birleştirebilmektedir. Benzer şekilde "sika birisinden, bazı kimselerden, ehl-i ilimden, filan kabileden" gibi lafızlarla çok sayıda rivayet aktarmaktadır.⁸⁸ Onun isnad kullanımındaki bu durum ve kullandığı lafızlar, tek bir râviden 'itham etmediğim kişi' şeklinde bahsettiğini iddia etmeyi güç hale getirmektedir.⁸⁹

Rivayetlerin isnadları incelendiğinde İbn İshâk'ın müphem bıraktığı isimlerin ortak bir râviden ziyade farklı tabakalardan muhaddisler olduğu söylenebilmektedir. Bu sebeple, önce kaynaklarda yer alan bilgileri değerlendirecek, ardından bazı tahminlerde bulunmaya çalışacağız. İbn İshâk'ın "Uhut şehitlerine cenaze namazı kılınması" rivayetini⁹⁰ naklederken müphem bıraktığı râvinin Hasan b. 'Umâre olduğu söylenmiştir. Bu tespit muhtemelen rivayetın diğer tariklerinde Hasan b. 'Umâre'nin yer almasından hareketle zikredilmiştir.⁹¹ Süheylî (581/1185) bu görüşü aktardıktan sonra müphem olan Hasan b. 'Umâre'nin zayıf görüldüğünü⁹² ve ehl-i hadisin kendisinden bir şey nakletmediklerini belirtmiş, müphem râvinin başka birisi olması durumunda ise râvinin meçhul kalacağını ve bu durumda da

⁸⁸ Örnekler için bk. İbn İshâk, *Sîret*, 112, 120, 197, 204, 218.

⁸⁹ İbn İshâk'ın isnadlarını inceleyen James Robson da kaynaklarını tespitteki zorluğu dile getirmektedir. Bk. James Robson, "İbn İshâk'ın İsnâd Kullanışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (1962), 118.

⁹⁰ İbn Hişam, *Sîret*, 2/97.

⁹¹ Nitekim Aynî, 'şehitlerin cenaze namazının kılınması' bahsinde İbn İshâk'ın müphem lafızla naklettiği rivayetın yanı sıra Hasan b. 'Umâre'den nakledilen diğer rivayetlere işaret etmektedir. Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 8/155. Rivayetler için bk. Ebû Dâvûd, *Merâsîl*, 306; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1/503; Dârekutnî, *Sünen*, 5/204

⁹² Hadis münekkidlere ekseriyeti tarafından metruk bir râvi olarak anılan Hasan b. 'Umâre hakkında bk. Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 2/303; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 1/137-138, 3/27-28; Ebû Ahmed, Abdullah b. 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, ed. 'Adil Ahmed 'Abdulmevcût (Beyrut: el-Kütübu'l-İlmiyye, ts.), 3/93-115; Zehebî, *Mîzan*, 1/513-515; İbn Hacer, *Tabakâtu'l-müde'llisîn*, 53.

rivayetin zayıf olacağını ifade etmiştir.⁹³

Hasan b. 'Umâre, Hakem b. 'Uteybe'den (115/733-4) asılları olmayan rivayetleri nakletmesi sebebiyle de eleştirilmiştir.⁹⁴ Muhtemelen Hasan'ın Hakem'den yaptığı nakiller hakkındaki bu iddia sebebiyle İbn İshâk bazı rivayetleri müphem tevsîk ile nakletmiştir. Yaptığımız incelemede "Uhud şehitlerine cenaze namazı kılınması" meselesi dışında dört rivayeti de bu şekilde naklettiğini söyleyebiliriz. Bu rivayetlerin Taberî'nin *Târîh*'indeki isnadları İbn İshâk - Hasan - Hakem şeklinde olup 'itham etmediğim kişi' ibaresiyle nakledilen rivayetlerle örtüşmektedir.⁹⁵ İbn İshâk'ın müphem tevsîk ile naklettiği bütün isnadlardaki müphem râviyi Hasan b. 'Umâre varsayarak yaptığımız incelemede, bir üst tabakadaki râvilerden sadece İbn Ebî Necîh'in, Hasan'ın nakilde bulunduğu kişilerden olduğunu görmekteyiz.⁹⁶ Bu rivayeti de dâhil etmemiz halinde 32 rivayetten en fazla altısındaki müphem râvinin Hasan b. 'Umâre olduğunu söyleyebiliriz. Kalan rivayetler de Hasan b. 'Umâre, İbn İshâk ile bir üst tabakadaki râvi arasında yer almaya uygun değildir. Zira Hasan bu kişilerden rivayet almamıştır.

Müphem tevsîk ile nakledilen rivayetlerin başka kaynaklarda yer alan isnadlarını incelediğimizde İbn İshâk'ın "men lâ ettehimu" - İbn Mes'ud isnadıyla naklettiği rivayetin İbn İshâk - A'meş - Ebu'd-Duhâ Müslim - Mesrûk b. el-Ecdâ' - İbn Mes'ud isnadıyla Taberî'nin *Tefsîr*'inde aktarıldığını görmekteyiz.⁹⁷ Bu tarik İbn Mes'ud rivayetlerinin en sahihi kabul edilmektedir. İbn İshâk'ın müphem tevsîk ile kaydettiği bu tarik ise; onun 'itham etmediğim kişi' lafzını, hatırlayamadığı veya isnadı uzunca zikretmek

⁹³ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasî'l-Arabi, 2000), 6/23.

⁹⁴ Şu'be b. el-Haccâc, Hasan'ın rivayetlerini Hakem'e sorduğunda onun inkar ettiğini belirterek Hasan'ı suçlamıştır. Müslim, "Mukaddime", 6. Ancak İbn Adî, maddi imkanlara sahip Hasan'ın, Hakem'i evine alarak başkalarının işitmediği rivayetlere eriştiğini söylemekte ve "o zayıflığa sağlamlıktan daha yakındır" şeklinde değerlendirmede bulunmaktadır. Râmhürmüzî ise konuyla ilgili yaptığı uzun değerlendirmenin sonunda Hakem'in "şehitlere cenaze namazı kılınması" meselesindeki rivayeti ile amelinin farklı olduğunu ifade ederek Hasan b. 'Umâre'nin yalancılıkla itham edilmesini ilmin insafına uygun görmemektedir. İbn Adî, *el-Kamil*, 3/115; Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd el-Fârisî er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk. Muhammed Acac el-Hatib (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1404), 20.

⁹⁵ İbn İshâk, *Sîret*, 335; İbn Hişâm, *Sîret*, 1/480, 633-634, 2/371. Krş. Ebû Câfer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhü't-Taberî: Târîhü'r-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: Dârü'l-Meârif, ts.), 2/370, 454, 529, 3/24.

⁹⁶ İbn Hişâm, *Sîret*, 1/480.

⁹⁷ İbn Hişâm, *Sîret*, 2/120; Muhammed b. Câfer Taberî, *Tefsîr-i Taberî* (Beyrut: Müessesetu Risâle, 1994), 7/385.

istemediği durumlarda kullandığı ihtimalini akla getirmektedir.

İbn İshâk, İbn Abbâs'ın tefsir rivayetlerinin nakledildiği Saîd b. Cübeyr / İkrime - Muhammed b. Ebî Muhammed tarikinin râvisidir. Bu tarikten nakledilen rivayetler içerisinde meğazi konuları da bulunmaktadır. İbn İshâk'ın müphem tevsîk ile naklettiği rivayetler de daha çok meğazî ve tefsirle alakalıdır. Onun müphem tevsîk ile doğrudan veya İkrime aracılığıyla İbn Abbâs'a ulaştırdığı sekiz rivayetten dördünü⁹⁸ tefsir rivayetlerinin nakledildiği bu tarik ile ilişkilendirebiliriz.⁹⁹ Bu tarikte yer alan Zeyd b. Sâbit'in azatlısı Muhammed b. Ebî Muhammed meçhul bir râvi olup sadece Saîd b. Cübeyr ve İkrime'den nakilde bulunmuştur. İbn İshâk dışında kendisinden rivayet alan kimsenin bulunmadığı Muhammed b. Ebî Muhammed'i, İbn Hibbân *es-Sikât*'ta zikretmiştir.¹⁰⁰ Muhammed'in meçhul olması ve kendisinden sadece İbn İshâk'ın nakilde bulunması mezkûr İbn Abbâs rivayetlerinde İbn İshâk'ın 'itham etmediğim kişi' ifadesiyle onu kastettiği ihtimalini akla getirmektedir. İbn İshâk, Muhammed'in adını zikretmek yerine ona olan güvenini müphem tevsîk ile ifade ederek rivayetlerini aktarmış olabilir. Yine de az sayıdaki rivayette İbn İshâk'ın ismini açıkça zikrederek nakilde bulunduğunu belirtmeliyiz.¹⁰¹ Dolayısıyla İbn İshâk Muhammed'den müphem tevsîk ile nakilde bulduysa her rivayette bunu gerçekleştirmemiştir.

Âlimlerin değerlendirmeleri ve isnadlar üzerine yapılan tetkiklerle İbn İshâk'ın müphem tevsîk ile zikrettiği râviler hakkında müşahhas tespitlerde bulunmak mümkün olmayacaktır. Râviler arasında ilişki ağından hareketle yaptığımız yorumlar da varsayımdan öteye geçmemektedir.

İbn İshâk'ın müphem tevsîk ile naklettiği rivayetler etrafında çeşitli meseleler ortaya çıkmıştır. Ali b. el-Medîni, İbn İshâk'ın "an" lafzıyla İbn Ebî Necîh'ten naklettiği bir rivayeti sahih zannettiğini ancak başka bir kanaldan aynı rivayeti İbn İshâk'ın "haddesenî men lâ ettehimu an" lafzıyla İbn Ebî Necîh'ten naklettiğini tespit etmiştir. Ali b. el-Medîni'ye göre bu rivayet

⁹⁸ Diğer dört rivayet yukarıda Hasan b. 'Umâre - Hakem b. 'Uteybe isnadıyla ilişkili olarak incelenmişti.

⁹⁹ Rivayetler için bk. İbn Hişâm, *Sîret*, 1/535, 544, 607, 2/314.

¹⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/88; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/392; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/383-384; Zehebî, *Siyer*, 2/416, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, 1993), 9/433.

¹⁰¹ İbn İshâk, *Sîret*, 150, 299. Ayrıca bk. Taberî, *Tefsir*, 1/250, 268, 321; Ebu'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâme (yy: Dâru Taybe, 1420), 1/190, 458, 480.

muzdarip olup İbn İshâk tedliste bulunmuştur.¹⁰² Birçok metruk ve meçhul râviden nakilde bulunması sebebiyle İbn İshâk'ın müphem tevsîk ile naklettiği rivayetlerin de kabul edilmemesi gerektiği söylenmiştir.¹⁰³

Daha önce temas ettiğimiz “şehitlerin cenaze namazı” rivayetine yer veren Beyhâki, bab başlığını “Hz. Peygamber'in Uhut şehitlerine cenaze namazı kıldığını iddia eden kimse” şeklinde koymuştur.¹⁰⁴ Başka bir eserinde ise İbn İshâk'ın tedliste bulunduğu ve mecruh râvilerden nakiller yaptığı eleştirilerini hatırlatarak bu rivayetin de eleştirilere uygun şekilde müphem râviden nakledilmesi sebebiyle ihticaca uygun olmadığını belirtmektedir.¹⁰⁵ Mesele hakkında Hanefilerin görüşünü ele alırken İbn İshâk'ın bu rivayetini şahid olarak kullanan ve konuya ilişkin farklı rivayetlere yer vererek şehitlere cenaze namazı kılınmasını delillendiren Aynî ise İbn İshâk'ın müphem tevsîk ile nakli için, “eğer itham ettiği birisi olsaydı nakilde bulunmazdı” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.¹⁰⁶

İncelediğimiz rivayetler çerçevesinde İbn İshâk'ın ‘itham etmediğim kişi’ ifadesini tek bir râvi hakkında kullanmadığını söyleyebiliriz. Hasan b. ‘Umâre'nin Hakem b. ‘Uteybe'den aktardığı rivayetler için bu ifadeyi kullandığında bu tarikten gelen rivayetlere güvendiğini, Hasan'ı itham etmediğini görmekteyiz. Ancak müphem tevsîk ile kastedilen râvi Hasan'dan ibaret değildir. Zira farklı tariklerden gelen rivayetler çerçevesinde İbn İshâk'ın bunu muhtelif râviler hakkında ve sadece itham edilen râviyi tevsîk kastıyla kullanmadığını düşünmekteyiz. Ancak bu râvilerin kimliği ve İbn İshâk'ın tam olarak kastını tespit etmek mümkün görünmemektedir. Hasan b. ‘Umâre dışında, varsayımda bulunarak işaret ettiğimiz ve gerekçelerini ifade ettiğimiz râvilerin tefsir rivayetlerinin nakledildiği tariklerde yer alıyor olması, İbn İshâk'ın tefsir ve megazi bilgilerini bir arada ihtiva eden ilk kitâbu't-tefsîrlerden nakilde bulunduğunu ve bu kaynakları bir sebepten ötürü müphem tevsîk ile açıkça zikretmediği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

2. İmam Şâfiî

Hadislerin isnadında müphem tevsîki kullanımıyla meşhur âlimlerden

¹⁰² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1977), 107.

¹⁰³ Abdullah b. Yusuf el-Cudey', *Tahrîru ulûmi'l-hadîs* (Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 2003), 1/496.

¹⁰⁴ Beyhakî, *el-Kübrâ*, 4/18.

¹⁰⁵ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne'l-İmâmeyn eş-Şâfiî ve Ebî Hanîfe ve Ashâbih* (Kahire: Ravda, 2015), 4/205.

¹⁰⁶ Bedreddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Aynî, *Şerhu Ebî Dâvûd li'l-Aynî* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420), 6/64-65, *el-Umde*, 8/155.

biri olan İmam Şâfiî, bu konuda en fazla incelenen ve müphem bıraktığı kişilere ilişkin tespitlerde bulunulan kişi olmuştur. Hatta 'itham etmediğim kişi' lafzı hakkında ortaya konulan görüşlerin kâhir ekseriyeti onunla ilgilidir. Şâfiî pek çok yerde, 'filan beldeden birileri, ashabımızdan biri, bir adam, ehl-i ilimden birden fazla kişi' gibi farklı müphem ibareler kullanır.¹⁰⁷ Bu ibarelerle genel olarak kimleri kastettiğine dair tespitlerde bulunulmuştur.¹⁰⁸ Bizzat kendisi, meçhul bıraktığı râvilerden gelen rivayetlerin muttasıl senedinin bulunduğunu veya âlimler nezdinde meşhur olduğunu, kitaplarının kaybolduğu bir dönemde hafızasındaki rivayetleri âlimlerin de bildiğinden emin olunca ihtisar ederek bu rivayetlere yer verdiğini belirtmektedir.¹⁰⁹

'Sika birisi haber verdi' lafzı Şâfiî tarafından farklı kişiler için kullanılmıştır. Onun müphem sikadan sonra zikrettiği isme bağlı olarak kimi kastettiğine dair şu tespitler yapılmıştır: Şâfiî sika birisinden diyerek naklettiğinde İbn Ebî Zi'b'den İbn Ebî Fudeyk, Leys b. Sa 'd'dan Yahyâ b. Hassân, el-Velîd b. Kesîr'den Ebû Usâme, Evzâî'den Amr b. Ebî Usâme, İbn Cüreyc'ten Müslim b. Hâlid, Sâlih Mevlâ et-Teveme'den İbrahim b. Ebî Yahyâ aracılığıyla nakilde bulunmuş demektir.¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, "Şâfiî'nin kitabında geçen her 'ahbaranâ sika' ile kastedilen

¹⁰⁷ Örnekler için bk. Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 1/145, 161, 192, 219, 294, 303.

¹⁰⁸ Rebî b. Süleymân (270/884), "Şâfiî 'ahbaranâ sika' derse kastı Yahyâ b. Hassân, 'ahbaranâ ba'zun' derse Ehl-i Irak, 'ba'zu ashâbinâ' derse Ehl-i Hicaz'dır." demektir. Hâkim en-Nisâbü'rî ise "sika ile kastettiği ekseriyetle Yahyâ b. Hassân olabilir ancak onun dışında İsmail b. Uleyye, Üsame, Abdulaziz b. Muhammed, Hişam b. Yusuf es-San 'ânî, Ahmed b. Hanbel yahut başkaları olabilir. İmam Şâfiî bir yerde mutlak kullanıp diğer yerde sarahaten ilgili ismi zikretmediği sürece bunu kesin olarak bilmek mümkün değildir." şeklinde eklemede bulunmaktadır. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *Menâkibu's-Şâfiî*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar (Kahire: y.y., 1390/1970), 1/533; 2/316; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *Ma'rifetu's-Sunen ve'l-Âsâr*, thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Karaçi: y.y., 1412/1991), 3/115; Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'cilü'l-menfaa bi-zevâidi ricâli'l-eimmeti'l-erbaa*, thk. İkrâmullah İmdadülhak (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996), 2/626-627.

¹⁰⁹ Şâfiî der ki: "Munkatî' olarak yazdığım her hadisi muhakkak muttasıl yahut meşhur olarak, hadisi bilen âlimlerin nakliyle alan kimselerden duymuşumdur. Fakat ben sağlam olarak hafızamda olmayan rivayetleri yazmayı kerih gördüm. Bazı kitaplarımı da kaybettim. Ezberlerimi ilim ehlinin bildikleriyle kontrol ettim. Kitabın uzaması endişesiyle de bazı ihtisarlarda bulundum. Her konuda ilmî ayrıntılara fazla dalmadan yeterince bilgi verdim". Bk. Şâfiî, *er-Risâle*, 1/431.

¹¹⁰ Beyhakî, *Menâkib*, 2/316; Zerkeşî, *en-Nüket*, 3/366; Sehavî, *Fethu'l-muğis*, 2/39-40; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, 1/367-368.

babamdır.” demektedir.¹¹¹ Ancak bu iddiayı kabul etmek zor gözükmektedir. Çünkü zikri geçen isimlerden Atâ b. Ebî Rebâh, Mücâhid yahut Zührî gibi bazıları Ahmed b. Hanbel’in görmediği kimselerdir. Her ne kadar Cerîr b. Abdulhamid ve İsmail b. Uleyye gibi Ahmed b. Hanbel’in şeyhi olan kimseler bulursa da Şâfiî’nin müphem râvi aracılığıyla rivayeti aktardığı pek çok kimse, Ahmed b. Hanbel’in ulaşamadığı râvilerdir. Sonuç olarak Şâfiî’nin sika olarak vafedip nakilde bulunduğu kimseler hakkındaki değerlendirmeleri bütün rivayetleri kapsayan nihai tespitler olarak kabul etmek mümkün değildir. Bunlar ‘sika’ yahut ‘itham etmediğim kişi’ kaydıyla ulaşılan kimselerle karşılaşmış olan Şâfiî’nin hocalarından hareketle yapılan tespitlerden ibarettir. Zikri geçenler arasında, İbn Uleyye ve Ebû Usâme gibi sika râvilerin yanında İbrahim b. Ebî Yahyâ ve Mutarrif b. Mâzin gibi zayıf kimseler de bulunmaktadır.¹¹²

Kaynakların kahir ekseriyetinde Şâfiî’nin müphem sikadan farklı olarak kullandığı¹¹³ ‘itham etmediğim kişi’ ile İbrahim b. Muhammed b. Ebî Yahyâ’yı kastettiği ifade edilmiştir.¹¹⁴ Bizzat talebesi Rebî b. Süleymân (270/884) tarafından dile getirilen bu husus âlimler tarafından tekrar edilmiştir. İbrahim b. Muhammed hakkında münekkit âlimlerin ağır tenkitleri bulunmaktadır.¹¹⁵ Rebî, Şâfiî’nin de İbrahim’in kaderî olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. ‘Şâfiî onun kaderî olduğunu bildiği halde neden kendisinden rivayet etmiştir?’ sorusuna ise o, “Şâfiî onu hadiste sika görüyor

¹¹¹ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1995), 5/297.

¹¹² Abdullah b. Yusuf el-Cudey', *Tahrîru Ulûmi'l-Hadîs*, 1/495.

¹¹³ *Ahbarânâ sika* ile Sâlih Mevlâ et-Tev'eme'den ve *an sika* lafzı ile Usâme b. Zeyd'den yaptığı nakillerde meçhul râvisinin İbn Ebî Yahyâ olduğu belirtilmiştir. Ancak bu lafızla naklettiği rivayet yok denecek kadar azdır. Suyûtî, *et-Tedrib*, 1/368. Krş. Şafi, *el-Ümm*, 1/194, 203; Beyhaki, *el-Kübrâ*, 5/35; Beyhakî, *Ma'rifetu's-sunen ve'l-âsâr*, 3/345. Zehebî iki lafzın arasını ayırarak *men lâ ettehimu* lafzını tevsik olarak kabul etmemektedir. Çünkü sika derecesinden düşürülen ancak müttehem olmayan kişi Şâfiî'ye göre leyyin, başkasına göre zayıftır. Dolayısıyla bu kişi meçhuldür ve meçhulün haberi delil olmaz. İbnü's-Sübki her iki lafzı aynı kabul etmektedir. Zehebî'nin sözünü doğru kabul etmekle birlikte “şayet Şâfiî *itham etmediğim kişi* lafzını dini bir konuda delil olarak kullandıysa iki lafız arasında delillik açısından fark yoktur” demiştir. Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, 2/39. İlerleyen kısımda rivayetler incelendiğinde Şâfiî'nin bu lafızları farklı râviler için kullandığı görülecektir.

¹¹⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/357; Beyhakî, *Ma'rifetu's-sunen ve'l-âsâr*, 5/200; Zehebî, *Mîzân*, 1/58.

¹¹⁵ İbn Ebî Yahyâ'yı muhaddislerin ekseriyeti kaderî olmakla suçlamıştır. Malik b. Enes, hadiste ve dinde sika olmadığını, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî, insanların onun hadislerini terk ettiklerini belirtmektedirler. Kitaplarında kaderî düşüncelere yer verdiği söylenen İbrahim'den İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî, Yahyâ b. Âdem ve Şâfiî gibi isimler nakilde bulunmuştur.

ve yalancılıkla suçlamıyordu” şeklinde cevap vermiştir.¹¹⁶ İbn Adî (365/976), İbrahim'in rivayetlerinin çoğunu incelediğini, onun nakilde bulunduğu veya kendisinden nakilde bulunanların durumuna bağlı olarak rivayetlerinde değişiklikler olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁷ İbrahim'i tevsik ederek ondan nakilde bulunanlar arasında İbn Cüreyc'in de bulunduğunu belirten es-Sâcî (307/920), Şâfiî'nin ondan farzlarla ilgili rivayetlerde bulunmayıp amellerin faziletleri hakkında şahit olarak bu rivayetlere yer verdiğini belirtmektedir.¹¹⁸ Zehebî, İbrahim hakkındaki iddiaları dile getirirken büyük bir eser telif ettiğini, hadis uydurma seviyesinde olmasa da âlimler tarafından zayıf görüldüğünü, Şâfiî'nin ise onu tevsik ettiğini kaydetmektedir.¹¹⁹ Görüldüğü üzere cerh-ta'dîl âlimlerinin onun hakkındaki kanaatleri menfidir.

Şâfiî, İbn Ebî Yahyâ'dan bazı nakillerinde ismini açıkça zikrederken¹²⁰ tartışmaya neden olan rivayetlerde 'itham etmediğim kişi' ibaresiyle onu müphem bırakmaktadır. Ondandır rivayette bulunması, hakkındaki eleştirilere rağmen Şâfiî'nin onun hakkındaki ithamlara (kaderî görüşleri hariç) itibar etmediğini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada Şâfiî'yi, onun adını açıkça zikretmeyip müphem tevsik ile ondan rivayette bulunmaya iten saiklerin tespiti gerekmektedir. İbn Hibbân'a göre Şâfiî, küçük yaşlarda iken İbn Ebî Yahyâ'nın rivayetlerini ezberlemiş, ömrünün sonunda Mısır'da eser telif ederken kitapları yanında olmadığı için (küçük yaşta ezberlediği) bu rivayetleri kullanmış ve İbn Ebî Yahyâ'dan kinaye ile nakilde bulunmuştur.¹²¹

Konuyla ilgili Beyhâkî'nin de çeşitli yorumları bulunur. Ona göre Şâfiî, İbn Ebî Yahyâ'nın ismini zikretmekten çekindiği için değil başka sebeplerle müphem bırakmıştır. İbn Ebî Yahyâ muhtelit bir râvi olduğu için Şâfiî ondan işittiği hadisleri başka bir sahih tarikten daha işitmek istemiştir. Örneğin bir rivayeti kendisinden yaşça küçük Hüseyin b. Elsa'dan almıştır. Hüseyin ise bu hadisi Ebu Muhammed Yahyâ b. Saîd'den nakletmiştir. Şâfiî bu rivayeti

¹¹⁶ İbn Âdî, *el-Kâmil*, 1/357.

¹¹⁷ İbn Âdî, *el-Kâmil*, 1/358.

¹¹⁸ İbn Mulakkın bu görüşe katılmamaktadır. Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr fi't-tahrîci'l-ehâdîsi ve'l-âsâri'l-vâki'ati fi's-Serhi'l-Kebîr*, thk. Mustafa Ebü'l-Gayd vd. (Riyad: Dârü'l-Hicret, 2004), 1/441.

¹¹⁹ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1956), 1/181.

¹²⁰ Örnekler için bk. Şafi, *el-Ümm*, 1/107, 133, 138, 140, 235, 278.

¹²¹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Muhammed Abdülmecid es-Selefi (Riyad: Dârü's-Sâmi'î, 2000), 1/107.

aldığında Yahyâ hayatta olmasına rağmen, o takvası ve ilimden gayesi irşad ve nasihat olduğu için bu ismi zikretmekten çekinmemiştir. Hâlbuki o kendisinden hadis nakleden Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem'e bir gün, "Ey Muhammed, hayatta olan kimsenin hadisini nakletme. Çünkü yaşayan kimsenin unutup unutmayacağından emin olunamaz" demiştir. Kendisi de hadis aldığı sika bir kimsenin vefat haberi henüz gelmeden kitabına hadisini koyarsa talebesine yaptığı bu tembihle amel etmiş ve râvinin ismini zikretmemiştir.¹²² Zehebî ise zayıflığı konusunda icma bulunan İbn Ebî Yahyâ'nın zekâsı ve derinliğinden dolayı Şâfiî'nin aldandığını düşünmektedir.¹²³

Şâfiî, *el-Ümm*'de 23 yerde müphem tevsîk ile rivayette bulunmaktadır.¹²⁴ Şâfiî'nin 'itham etmediğim kişi' lafzıyla aktardığı rivayetlerdeki müphem kişinin İbn Ebî Yahyâ olduğu mutlak olarak zikredilmekte ve bütün rivayetlerine şamil kılınmaktadır. "Nüsûsu's-Şâfiî" olarak bilinen öğrencisi Rebî b. Süleymân'ın bu konuda tespitte bulunması, bu yargının sonraki dönemde ilke olarak benimsenmesine etki etmiştir. Rivayetleri incelediğimizde (I) Şâfiî'nin aynı rivayeti müphem tevsîk olmadan nakletmesi¹²⁵, (II) Şâfiî'nin müphem tevsîk ile rivayeti kendisine ulaştırdığı râvinin öğrencileri ile Şâfiî'nin irtibatı¹²⁶, (III) Rivayetin Şâfiî dışındaki muhaddislerin nakillerinde aktarıldığı tarikler¹²⁷ bu ilkenin

¹²² Beyhakî, *Menâkib*, 2/37.

¹²³ Zehebî, *Mizân*, 2/646.

¹²⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/235, 282, 285, 289, 290, 291, 2/92. Müellifin *el-Ümm*'ündeki rivayetlerden oluşturulan *el-Müsned*'i üzerine yapılan çalışmada, 18 rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetlerden 1 tanesi hariç tamamı *el-Ümm*'de de yer almaktadır. Dolayısıyla iki eserde tekrarsız 24 rivayet bu şekilde nakledilmektedir. Krş. Yâsir Avvâd İrhîm, "el-Ehâdisu'l-leti Evredehâ el-İmâm eş-Şâfiî' bi-Sîgati Men Lâ Ettehimu fî Müsnedihi: Dirâse Tatbikiyye", *Mecelletu Câmiatu'l-Enbâr li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, 8/29 (2017), 67-128.

¹²⁵ Örnekler için bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/289, 290. Bu rivayetlerin Şâfiî tarafından İbn Ebî Yahyâ'dan nakledildiği versiyonları için bk. Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfiî, *el-Müsned* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1370/1951), 1/302, 2/24, 28, 42, 62, 73, 75, 80.

¹²⁶ Örneğin Şâfiî'nin *men lâ ettehimu* ile nakilde bulunduğu Muhammed b. Zeyd, İbn Ebî Yahyâ'nın hocalarındandır. Hatîb el-Bağdâdî bu rivayetteki müphem râvinin İbn Ebî Yahyâ olduğunu söylemiştir. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/291, *el-Müsned*, 3/300. Krş. Ebû Bekr Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *Mevzihu evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk*, thk. Abdulmu'tî Emîn Kalecî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407), 1/317. Aynı durum Şâfiî'nin müphem tevsîk ile nakilde bulunduğu Yezîd b. Nevfel ve el-Alâ' b. Abdurrahman hakkında da geçerlidir. Zira bu isimler de İbn Ebî Yahyâ'nın hocalarındandır. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/184-185. Rivayetler için bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/289, 291.

¹²⁷ Örneğin Şâfiî'nin Süleyman b. Abdullah b. Uveymir'den naklederken müphem bıraktığı râviyi, aynı rivayete İbrahim b. Muhammed - Süleyman b. Abdullah b. Uveymir tarikiyle

geçerliliğini test etme imkanı sunmaktadır. Rivayetler hakkında, çoğunlukla bu üç yöntemle sonuç elde edilemediğinde Rebî'in görüşünden hareketle yapılan tespitler tekrarlanmaktadır.¹²⁸

Yapılan tetkikler neticesinde İbn Ebî Yahyâ hakkındaki genellemeye uymayan bazı rivayetlerin bulunduğu görülmüştür. Şâfiî'nin müphem tevsîk ile nakilde bulunduğu¹²⁹ Mikdâm b. Şureyh, İbn Ebî Yahyâ'nın hocaları arasında yer almamaktadır.¹³⁰ Şâfiî'nin naklettiği rivayetin diğer tariklerine baktığımızda müphem tevsîkin Süfyân es-Sevrî olma ihtimali belirlemiştir. Zira Beyhaki, Şâfiî'nin müphem tevsîk ile naklettiği rivayetin ardından Süfyân'ın Mikdâm'dan naklettiği aynı rivayeti zikretmektedir.¹³¹ Söylenildiği gibi Şâfiî, Mısır'da kitapları yanında olmadığı için lafzı kullanmak zorunda kalmış olabilir. Bunun yanı sıra İbn Ebî Yahyâ dışında, tenkide uğrayan fakat kendisinin sika olduklarını düşündüğü başka hocalarını da müphem tevsîkle gizlemek istemiş olması ihtimal dâhilindedir.¹³² Benzer şekilde İbn Ebî Yahyâ'nın öğrencileri arasında yer almayan Abdullah b. Ubeyde, Abdullah b. Ömer el-Umeri, Nâfi' ve Cafer b. Muhammed'den nakillerinde Şâfiî'nin müphem tevsîk ile andığı kişi başka birisi olmalıdır.¹³³ Bununla birlikte kanaatimizce Şâfiî, bu lafızla çoğunlukla Rebî'in ifade ettiği gibi İbn Ebî Yahyâ'yı kast etmektedir. Şâfiî küçük yaşta ezberlediği rivayetlerin bir kısmını hafızasından naklederken bu lafzı kullanmıştır. İhtilat şüphesi sebebiyle İbn Ebî Yahyâ hayatta iken ondan yaptığı nakillerinde müphem tevsîkte bulunmuştur. Âlimlerin İbn Ebî Yahyâ hakkındaki şiddetli eleştirileri sebebiyle 'itham etmediğim kişi' ifadesiyle rivayetlerini aktarma ihtiyacı hissetmiştir.¹³⁴ Kavillerden hareketle yaptığımız yorumların yanında

yer veren Abdurrezzâk b. Hemmâm sayesinde tespit edebilmekteyiz. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/290. Krş. Abdurrezzâk, *Musannef*, 3/94.

¹²⁸ Bahsi geçen yöntemler dışında sadece "men lâ ettehimu lafzı İbn Ebî Yahyâ'ya delalet eder" ilkesiyle yapılan tespitler de bulunmaktadır. bk. er-Rebi, şerh müsned şafi, 2/52; İbn Hacer, *el-Metâlib*, 14/36.

¹²⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/289.

¹³⁰ Krş. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/184-185.

¹³¹ Beyhakî, *Ma'rifetu's-sunen ve'l-âsâr*, 3/106. Ayrıca bk. İrhîm, "el-Ehâdisu'l-letî Evredhâ el-İmâm eş-Şâfiî bi-Sîgati Men lâ Ettehimu", 101-102.

¹³² Şâfiî, mürsel rivayetin nakledildiği râvinin mechul yahut metruk olmaması gerektiği kanaatindedir. Bu yüzden Süfyân gibi kimselerden nakilde bulunurken müphem tevsîk yoluna başvurması imkan dâhilindedir. Zira Süfyân, ilminin genişliği ve kuvvetli verama rağmen zayıf kimselerden nakilde bulunduğu için eleştirilmiştir. Şu'be b. el-Haccâc da talebelerini "Süfyân'dan sadece bildiğiniz kimselerin hadislerini alın, çünkü o kimden hadis naklettiğine pek dikkat etmez" şeklinde uyarmıştır. Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, 2/45

¹³³ Krş. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/184-185. Rivayetler için bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/235, 285, 291.

¹³⁴ İshâk b. Râhûye, Şâfiî ile Mekke'deki evlerin kiralanması hakkında münazarada bulunurken İbrahim'den nakilleri sebebiyle Şâfiî'yi kınamıştır. Şâfiî de bu konuda cevap

rivayetlerin konu dağılımı da dikkat çekmektedir. Şâfiî çoğunluğu kitâbu'l-istiskâ'da yer alan bu rivayetleri İbn Ebî Yahyâ'dan dinlemeyip eserlerinden nakletmiş olabilir.

Bu ihtimallerden bize göre vakiya en uygun düşeni, Şâfiî'nin sair rivayetlerde ismini açıkça zikrettiği İbn Ebî Yahyâ hakkındaki iddialara itibar etmediği, ondan gelen hadisleri naklettiği ve delil olarak kullandığı, hayatının sonunda *el-Ümm*'ü yazmak istediğinde bazı rivayetlerde kendisinden yaptığı nakillerde ismini müphem bıraktığıdır. Âlimlerin tespitlerine de uyan bu değerlendirmeye ilaveten, yukarıda ifade edildiği üzere Şâfiî'nin İbn Ebî Yahyâ dışındaki kişiler için de bu lafzı kullandığı unutulmamalıdır.

Sonuç

Hadis tarihinde râvinin şeyhini zikretmesi, rivayetlerin sonraki devirlere sağlam bir şekilde ulaşması adına ilk benimsenen prensiplerden biri olmakla birlikte kaynaklar incelendiğinde isnadlarda bazı isimlerin müphem bırakıldığı görülmüştür. Hocasının kimliğini açıkça zikretmeden müphem bırakan râvilerden bir kısmı rivayeti "sika" yahut 'itham etmediğim kişi' gibi ta'dîl bildiren ifadelerle nakletmişlerdir. Bu çalışmada, tevsîk bildiren ifadelerden men lâ etthemu/itham etmediğim kişi lafzı ele alınmış ve hadis tarihindeki yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Âlimlerin bu kullanıma iki farklı yaklaşımda buldukları tespit edilmiştir. Hâtîb el-Bağdâdî başta olmak üzere ehl-i hadisin ekseriyeti ve fakihlerden özellikle Şâfiîler, râvide talebesinin bilmediği ama başkalarına malum olan bazı cerhi gerektiren vasıflar bulunabilme ihtimalinden dolayı müphem tevsîkin ta'dîl ifade etmeyeceğini belirtmişlerdir. Hanefiler ise mürsel, meçhul yahut munkatı' hadiste olduğu gibi ilk üç asrın güvenilirliğinden hareketle bu dönemdeki sikanın müphem tevsîkini muteber kabul etmişlerdir.

Rivayetlerde 'itham etmediğim kişi' ibaresine, sahâbîlerden başlamak üzere hicrî ilk asırlarda rastlanmakla birlikte yoğunlukla hicrî ikinci asır muhaddisleri tarafından kullanıldığı görülmüştür. Bu çerçevede özellikle İbn İshâk ve Şâfiî'nin ismi öne çıkmış, ortaya atılan görüşlerde ikisinin kullanımları zikredilmiş, müphem tevsîk ettikleri râviler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunların yanı sıra Mâlik b. Enes'in müphem tevsîk kullanımı hakkında yorumlara kaynaklarda rastlanmaktadır. İlk asırda muhtelif isimlerden nakledilen birer-ikişer rivayette bu lafzın kullanıldığı görülmüş, ikinci asırda ise zikri geçen üç isim vesilesi ile kaynaklarda bu lafzın

verememiştir. Bu bilgi mezkur ihtimali desteklemektedir. Krş. Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *Âdâbu's-Şâfiî ve menâkibuhû*, thk. Abdulğani Abdulhâlık (Beyrut: y.y., 1424/2003), 135.

zikredildiği çok sayıda isnad yer almıştır. İkinci asırdan zikri geçen üç isim dışındaki bazı örneklerde zahiren 'itham etmediğim kişi' ifadesini kullanan râvinin müphem tevsik ile alakası olmayabileceği düşünülmektedir. Aslı mürsel olan bazı rivayetler, sonraki râviler tarafından müphem tevsik ile nakledilebilmiş veya muttasıl isnadı bulunan bir rivayet râvinin semâi olmadan rivayeti işitmesi sebebiyle isnadda inkitâ'a sebep olacak şekilde bu lafızla nakledilebilmiştir. Yine bu dönemdeki kullanımlarda râvi, naklettiği rivayeti desteklemek amacıyla isnadda yer almayan güvendiği kimseden bilgi almış ve kaynağını 'itham etmediğim kişi' olarak tavsif edebilmiştir.

İbn İshâk, Mâlik b. Enes ve Şâfiî'nin "men lâ ettehimu" lafzının yanı sıra "ani's-sika", "men erdâ min ehli'l-ilm" ve bunlara benzer ifadeleri kullanmaları müphem tevsik konusunun sıklıkla onlar etrafında ele alınmasına neden olmaktadır. Bu kullanımlardan özellikle "ani's-sika" ifadesinin "men lâ ettehimu" ile karşılaştırması yapılmış ve benzerlikleri olmakla birlikte "men la ettehimu" lafzının daha alt seviyede olduğu belirtilmiştir. Ortak yönleri ise her iki ibareyle nakledilen rivayetin şahid veya mütabii olmaması durumunda zayıf kabul edilmesidir. Yapılan incelemede "men la ettehimu" ifadesinin diğer müphem lafızlara nispetle daha çok mecruh râviler hakkında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Mecrûh râvilerden nakilleri ve hakkında tedlîs yaptığı yönünde eleştiriler bulunan İbn İshâk müphem lafızlarla pek çok rivayet aktarmıştır. Bu lafızlardan 'itham etmediğim kişi' ile kastettiği râvinin, zayıf kabul edilen Hasan b. 'Umâre olduğu söylene de bu tespitin sınırlı sayıdaki rivayette zikredilen müphem râvi için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İbn Abbâs ve İbn Mesud'un tefsir rivayetlerinin tarihlerinde yer alan İbn İshâk, 'itham etmediğim kişi' ibaresiyle aktardığı rivayetlerin bir kısmında bu tarihlerden nakilde bulunmuştur. Dolayısıyla burada müphem bırakılan râvilerin, tefsir rivayetlerini nakledenler veya ilk kitâbu't-tefsir müellifleri olabileceği düşünülmektedir. Her halükarda İbn İshâk'ın bu ifade ile naklettiği rivayetler karşısında âlimlerin; onun rivayetlerini terk etme yahut aslı bulunması halinde şahid olarak kullanma şeklinde iki türlü tavırları görülmüştür. Bu durum da hadis usulü eserlerinde ortaya konulan anlayışa uygun görünmektedir.

Şâfiî'nin kullanımında, kendisinden önce hiçbir muhaddiste görülmeyen detaylar dikkatimizi çekmiştir. O, kaderî olmakla suçladığı ancak rivayetlerine itimat ettiği İbrahim b. Muhammed b. Ebî Yahyâ'dan 'itham etmediğim kişi' diyerek nakillerde bulunmuştur. Âlimlerin değerlendirmelerinde, Şâfiî'nin bu lafızla naklettiği bütün rivayetler İbn Ebî

Yahyâ'ya şamil kılınsa da isnadlar incelendiğinde Süfyân es-Sevrî ve başkalarının da bu şekilde müphem tevsik ile anıldığı anlaşılmıştır. Şâfiî, İbn Ebî Yahyâ'dan rivayetleri sebebiyle tenkit edilmiş olmakla birlikte bunun sebeplerine ilişkin muhtelif yorumlar yapılmıştır. Müphem tevsiki, İbn Ebî Yahyâ dışındaki râviler hakkında da kullandığı tespiti dikkate alındığında 'Şâfiî'nin ahir ömründe Mısır'da iken kitapları yanında bulunmadığı bir ortamda rivayetleri bu şekilde aktararak eserinde zikrettiği şeklindeki yorum' isabetli görülmektedir. Yine de Şâfiî bizzat kendisinin zayıf kabul ettiği veya âlimlerin cerh ettiği râviyi bu şekilde anmış olması her zaman ihtimal dahilindedir.

Netice itibariyle mutlak kabul yahut reddin söz konusu olamayacağını düşündüğümüz 'itham etmediğim kişi' kullanımına ilişkin her râvi hakkında müstakil değerlendirmeler yapılması gerekmektedir. Müphem bırakılan râvinin kimi zaman tayini mümkün olsa da, bu şekilde nakleden muhaddisin rivayeti aldığı birden fazla kaynağın bulunması, müphem tevsikin sadece zayıf râviler hakkında kullanılmaması, kimi zaman bu lafzı isnaddaki başka bir râvinin kullanarak hocasına nispet etmesi, bizzat talebeleri yahut yakın dönem âlimler tarafından sadece İbn İshâk, Mâlik ve Şâfiî gibi isimler hakkında kısmî tespitler bulunmakla birlikte bu lafzı kullanan diğer isimlere ilişkin herhangi bir tayinde bulunulmamış olması gibi sebepler râvinin kimliğinin tespitini güç hale getirmektedir.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazarlar, makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmektedirler.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH İBNÜ'L-MÜBAREK, Ebû Abdurrahman. *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekaik*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr es-San'ânî. *Musannef*. 1-11 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1983.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût, ve dğr. 50 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- ALİ EL-KARİ, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b Sultan Muhammed. *Şerhu Müsnedi Ebî Hanife*. Beyrut : Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- AŞIKKUTLU, Emin. *Hadiste Ricâl Tenkidi*. İstanbul: İFAV, 1997.
- AŞIKKUTLU, Emin. "Müphem". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/434-436. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.
- AYNÎ, Bedreddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed. *Şerhu Ebî Dâvûd li'l-Aynî*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420.
- AYNÎ, Bedreddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî. *Ma'rifetu's-sunen ve'l-âsâr*. thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 15 Cilt. Karaçi: y.y., 1412/1991.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî. *Menâkibu's-Şâfi'î*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakar. 2 Cilt. Kahire: y.y., 1390/1970.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî. *el-Hilâfiyyât beyne'l-İmâmeyn eş-Şâfi'î ve Ebî Hanife ve Ashâbih*. Kahire: Ravda, 1. Basım, 2015.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî. *Şuabu'l-îmân*.

- 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd li'l-Neşr ve't-Tevzîf, 2003.
- BİKÂÎ, Ebu'l-Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer. *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi şerhi'l-Elfiyye*. thk. Mâhir Yâsin el-Fahl. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 2008.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Kitâbü't-târîhi'l-kebîr*. thk. Muhammed Abdulmuîd Hân. 8 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1. Basım, ts.
- EL-CUDEY', Abdullah b. Yusuf. *Tahrîru ulûmi'l-hadîs*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 2003
- DÂREKUTNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *el-'İlelü'l-vâride fi'l-ehâdîsi'nebeviyye*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynu'l-lâh, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debbâsî. 15 Cilt. Riyad-Demmâm: Dâru Taybe-Dâru İbnü'l-Cevzî, 1. Basım, 1405.
- DEBÛSÎ, Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ. *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh*. thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *el-Merâsîl*. thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1988.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnâût - Muhammed Kâmil Karabelli. 1-7 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Âdil b. Yusuf el-'Azzâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1. Basım, 1998.
- FİRYÂBÎ, Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasen. *es-Siyâm*. thk. 'Abdulvekîl en-Nedvî. Bombay: y.y., 1412.
- GÛL, Mutlu. *Hanefî Usulünde Hadis Tenkidi*. İstanbul : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2018.
- HÂKİM EN-NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*. thk. Seyyid Muazzam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1977.
- HARÂİTÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî. *Mesâvi'l-ahlâk ve mezmûmühâ*. thk. Mustafa b. Ebü'n-Nasr eş-Şelebî. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1. Basım, 1993.
- HASAN MUZAFFER RIZK. *el-Kavlü'l-fasl fi'l-'amel bi'l-hadîsi'l-mürsel*. Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1404.
- HATÎB EL-BAGDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*.

- thk. İbrahim Hamdi el-Medinî, Ebû Abdullah es-Sevrakî. Medine: el Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 1-16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *Mevzihu evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk*. thk. Abdulmu'tî Emîn Kalecî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1407.
- HEYSEMÎ, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Hüsâmeddin el-Kudsî. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Kudsî, 1. Basım, 1994.
- İCLÎ, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih. *Ma'rifetü's-sikât*. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985.
- İBN ABDİLHÂDÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî. *Tenkîhu't-tahkîk fi ehâdîsi't-ta'lik*. thk. Sâmi b. Muhammed b. Câdullah, Abdülaziz b. Nâsır el-Habbânî. Riyad: Advâü's-Selef, 1. Basım, 2007.
- İBN ASÂKÎR, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Dimeşk*. thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî. 80 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1995.
- İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî. 9 Cilt. Haydarabad, 1. Basım, 1953.
- İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Âdâbu's-Şâfi'î ve menâkıbuhû*. thk. 'Abdulğanî 'Abdulhâlık. Beyrut: y.y., 1424/2003.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1989.
- İBN EMÎRU HÂC, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî. *et-Takrîr ve't-tahbîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1983.
- İBN HACER, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idü'l-mesânîdi's-semâniye*. 19 Cilt. S. Arabistan: Dârü'l-Âsime-Dârü'l-Gays, 1. Basım, 1419.
- İBN HACER, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 15 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1993.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî.

- Ta'cilü'l-menfaa bi-zevâidi ricâli'l-eimmeti'l-erbaa.* thk. İkrâmu'llah İmdadülhak. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996.
- İBN HACER, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nüzhet'ün-nazar fî tadvîhî Nuhbetu'l-fiker.* ed. 'Abdullah b. Dayfullah er-Rahîlî. Riyad: Matba'atu Sefîr, 2001
- İBN HİBBÂN, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn.* thk. Muhammed Abdülmecid es-Selefi. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Sâmi'î, 1. Basım, 2000.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam. *es-Sîretü'n-nebeviyye.* thk. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955.
- İBN İSHÂK, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *Sîretu İbn İshâk.* thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm.* thk. Sami b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Dâru Taybe, 1420.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer. *el-Bâ'isü'l-hasis şerhu ihtisari ulumi'l-hadis.* Beyrut : Dâru'l-Kütüb, 1994.
- İBN SEYYİDÎ'N-NÂS, Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'mûrî. *'Uyûnu'l-eser fî funûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer.* thk. İbrâhîm Muhammed Ramadân. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993.
- İBN 'ADÎ, Ebû Ahmed 'Abdullah b. 'Adî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl.* ed. 'Adil Ahmed 'Abdulmevcût. Beyrut: el-Kütübu'l-İlmiyye, ts.
- İBNÜ'L-MÜLAKKIN, Ebû Hafis Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî. *el-Bedrü'l-münîr fî't-tahrîci'l-ehâdîsi ve'l-âsârî'l-vâkı'ati fî's-Şerhi'l-Kebîr.* thk. Mustafa Ebü'l-Gayd vd. 9 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hicret, 1. Basım, 2004.
- İBNÜ'S-SALÂH, Ebû Amr Osmân b. Abdîrrahmân. *Mukaddimetü İbni's-Salâh.* thk. Nûreddin İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406.
- İRHÎM, Yâsir Avvâd. "el-Ehâdîsu'l-letî Evredehâ el-İmâm eş-Şâfiî bi-Sîgati Men lâ Ettehimu Fî Müsnedihî: Dirâse Tatbîkiyye". *Mecelletü Câmiati'l-Enbâr li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* 8/29 (2017), 67-128.
- İTYÛBÎ, Muhammed b. Ali b. Adem b. Musa el-Vellevî. *Zahîratül-Ukbâ fî şerhi'l-Muctebâ.* Riyad: Dâru'l-Mi'rac, 2003.
- KANDEMİR, M. Yaşar. "el-Muvattâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 31/414-417. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.
- KÂSİMÎ, Cemaleddin Muhammed b. Muhammed Saîd Cemâleddîn. *Kavâidü't-*

tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1979.

MA'MER B. RÂŞİD, Ebû Urve el-Ezdî. *el-Câmi'* (Abdürrezzâk'ın *el-Musannefi* ile birlikte). Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 1983.

MİZZÎ, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1983.

MÜNAVÎ, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b Tacilarifin b Ali. *el-Yevakit ve'd-dürer fî şerhi Nuhbeti İbn Hacer*. Riyad : Mektebetü'r-Rüşd, 1999.

MÜSLİM, Ebû Hüseyin. *Sahîh-i Müslim*. 2 Cilt. Riyad: Dâru't-Tayyibe, 2006.

NEVEVÎ, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Suneni'l-Beşîr en-Nezîr fî Usûli'l-Hadîs*. Beyrut: y.y., 1405/1985.

POLAT, Selahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

RÂMĦÜR MÜZÎ, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdîrrahmân b. Hallâd el-Fârisî. *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. thk. Muhammed Acac el-Hatib. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1404.

ROBSON, James. "İbn İshâk'ın İsnâd Kullanışı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (1962), 117-126.

SAHNÛN, İbn Saîd et-Tanûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

SEHÂVÎ, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyeti'l-hadîs*. thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1. Basım, 2003.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.

SUYÛTÎ, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. 2 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 2005.

SUYÛTÎ, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Muhammed Avvâme. 5 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, ts.

SUYÛTÎ, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Kevkebü's-satiu nazmu Cem'ü'l-cevami*. Kahire : Mektebetu İbn Teymiyye, 1998.

- SÜHEYLÎ, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*. thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 2000.
- ŞÂFÎÎ, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *el-Musned*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1370/1951.
- ŞÂFÎÎ, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Şâkir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358/1940.
- ŞÂFÎÎ, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *el-Ümm*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- TABERÎ, Ebû Câfer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr. *Târîhü't-Taberî: Târîhü'r-rusul ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Meârif, 2. Basım, ts.
- TABERÎ, Ebû Câfer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr. *Tefsîr-i Taberî*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetu Risâle, 1994.
- TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme el-Ezdî el-Mısırî. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1415.
- TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Şerhu Me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câdelhak. 1-5 Cilt. 'Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. V Cilt. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbi'l-Haleb, 2. Basım, 1975.
- TÜRKMÂNÎ, Abdülmecid. *el-Medhal ilâ usûli'l-hadis alâ menheci'l-Hanefiyye*. Beyrut : Dârü'r-Reyâhîn, 2018.
- UKAYLÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *Kitâbu'd-duâfâi'l-kebîr*. thk. Abdülmû'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1984.
- VELLEVÎ, Muhammed b Ali b Adem Musa İsyubi. *Şerhu Süneni'n-Nesai = Zehiretü'l-ukba fî şerhi'l-Mücteba*. Mekke : Daru Âl-i Bürûm, 2003.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osmân. *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1956.
- ZEHEBÎ, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- ZEHEBÎ, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.

ZERKEŞİ, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b Bahadır b Abdullah.
Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fikh. 8 Cilt. Dâru'l-Kütübî, 1994.

ZERKEŞİ, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b Bahadır b Abdullah. *en-Nüket ala Mukaddimeti İbni's-Salâh*. Riyad: Edvau's-Selef, 1998.

AMBIGUOUS AUTHORIZATION IN HADITH: EVALUATIONS ABOUT THE EXPRESSION 'THE PERSON I DON'T ACCUSE'

 Taha ÇELİK^a

 Mustafa Yasin AKBAŞ^b

Extended Abstract

Following the emergence of chain in the history of hadith, criticism and approval activities started and it was tried to determine whether the narrators who carried the texts to the next generations were qualified for the narration. Although their names are mentioned, the narrations of unknown persons about whom there is no information were approached with suspicion, and different opinions were expressed about the narrators whose proficiency in the science of hadith is unknown, even if their personality is known. Although it is possible to extend the said sensitivity to the general public in the period of narration, it is seen that some narrators in classical hadith sources are mentioned with expressions such as "a trustworthy" or "the person I do not accuse" that gives the impression of approval. It is controversial how these usages, which are more common especially in the first three layers of the chain, should be evaluated. While some of the scholars said that if a reputable narrator narrates, these expressions meaning "the proof of trust" cannot be accepted due to ignorance. And some scholars have stated that these uses of the narrator whose criticism is trusted may be acceptable.

The issue of ambiguous narrators was generally handled under the title of unknown in hadith method sources and it was stated that they had the same ruling. It has been seen that the phrases that the subject of the trustworthy informed me and the person I did not accuse informed me were evaluated separately from other ambiguous words. It has been determined that the aforementioned approval expressions were used more widely, especially in

^a Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, celik.taha@hotmail.com

^b Asst. Prof., Afyon Kocatepe University, yakbas@gmail.com

the first centuries of the hijri, and this usage decreased considerably as of the third century, when the hadith literature began to include the narrations with perfect attributions. They mentioned these words, especially when transmitting from the elder narrator of the most famous figures in the history of hadith, such as Ibn Sirin (d. 110/729), Ibn Shihab (d. 124/742) and Shafi'i (d. 204/820).

When the sources are scanned; there are two different ambiguous authorization approaches, such as accepting it as absolute weak or accepting it as valid with some records. Although it is mentioned that some scholars are regarded as indifferent, the credibility of the person who uses the phrase in question appears as a prerequisite for almost everyone who has an opinion on this matter. It is seen that there are negative opinions in some sources about the validity of the ambiguous expressions in the chain. In this regard, the names of Shafi'i hadith scholar and Shafi'i jurist Abu Bakr al-Sayrafi (d. 330/941) and Hatib al-Baghdadi (d. 463/1071) come to the fore, and these two names are emphasized in almost every source. It is seen that the authors of the hadith method mostly viewed the issue negatively.

Ibn Ishaq, Malik b. Enes and Shafii's use of "ani's-sika/from the trustworthy", "men erdâ min ehli'l-ilm/someone with knowledge I agree with" and similar expressions as well as the word "the person I do not accuse" causes the ambiguous subject of vindication to be discussed around them frequently. Among these uses, especially the expression "ani's-sika/from the trustworthy" was compared with "the person I do not accuse" and it was stated that although there were similarities, "the person I do not accuse" were at a lower level. What they have in common is that the narration conveyed by both words is considered weak if there is no attestation or parallel version. In the examination, it was seen that the expression "the person I do not accuse" was used more about weak narrators compared to other ambiguous words.

As a result, it is necessary to make separate evaluations about each narrator regarding the use of "the person I do not accuse", whom we think that there can be no absolute acceptance or rejection. Although it is sometimes possible to determine the ambiguous narrator, reasons such as the existence of more than one source from which the hadith narrating the narration in this way, ambiguous authorization should not be used only for weak narrators, sometimes using this wording by another narrator in the chain to his teacher, the fact that there are only partial determinations by his students or recent scholars about names such as Ibn Ishaq, Malik and Shafii, but no

determination has been made regarding other names using this word make it difficult to determine the identity of the narrator.

Keywords: Hadith, Criticism and approval, Ambiguous, Trustworthy, the Person I Don't Accuse.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Not applicable.

3. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

4. Author contribution:

The authors declare they have contributed equally to the article.

5. Competing interests:

The authors declare no competing interests.

